

4. ประกาศใช้พระราชบัญญัติควบคุมการจับสัตว์น้ำในสยาม พ.ศ.2477 พระราชบัญญัติอนุญาตสำหรับเรือจับสัตว์น้ำสยาม พ.ศ. 2477 เพื่อควบคุมกิจการจับสัตว์น้ำซึ่งคนจีนเป็นจำนวนมากเป็นเจ้าของธุรกิจประมง

5. ประกาศใช้พระราชบัญญัติการค้ากำไรเกินควร พ.ศ. 2480 ควบคุมการขายของพ่อค้าจีนทั้งปลีกและส่ง

6. ดำเนินการจัดตั้งหอการค้าไทย เพื่อเป็นองค์กรในการรวมตัวทางเศรษฐกิจของคนไทย หลังจากที่คนจีนตั้งหอการค้าจีนซึ่งมีบทบาทและอำนาจทางเศรษฐกิจสูง

7. จัดตั้งสภาเศรษฐกิจแห่งชาติ เพื่อให้เป็นหน่วยงานที่ช่วยกระตุ้นให้คนไทยมีความเลื่อมใสศรัทธาต่อระบบเศรษฐกิจไทยทั้งด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรมและการพาณิชย์และรัฐบาลยังดำเนินการให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจแก่ประชาชนไทย

ดังนั้น นโยบายประชานิยมแห่งชาติของ จอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นผลสืบเนื่องจากนโยบายชาตินิยมของคณะราษฎรที่มีตัวเขาเป็นหนึ่งในแกนนำที่สำคัญดังที่กล่าวมาแล้ว โดยเฉพาะการเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในช่วงแรกระหว่างปี พ.ศ. 2481-2487 รัฐบาลของจอมพล ป. ดำเนินนโยบายเศรษฐกิจแนวประชานิยมแห่งชาติอย่างเข้มข้นนับตั้งแต่การขึ้นครองอำนาจ โดยใช้สไตร์การดำเนินงานทางการเมืองที่ผูกติดกับบุคลิกลักษณะของตัวเขาเพื่อสร้างความรู้สึกแก่ผู้ที่อยู่ใต้ปกครองในฐานะ “ท่านผู้นำ” ว่าเมื่อ “เชื่อผู้นำ ชาติพ้นภัย” ด้วยการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจภายใต้แนวคิด “เศรษฐกิจไทยเพื่อคนไทย” โดยให้เหตุผลว่า คนไทยตกอยู่ภายใต้การครอบงำทางเศรษฐกิจของคนต่างชาติ ในช่วงที่ผ่านมาคนไทยเป็นเพียงผู้บริโภคลินค้าที่ผลิตและนำเข้าโดยคนต่างชาติเท่านั้นซึ่งคนต่างชาติที่ว่านั้นก็คือ พ่อค้าชาวจีนนั่นเอง (ผาณิตรวมศิลป์, 2518, หน้า 337 อ้างถึงใน บุญศรี ยี่หะ, 2547, หน้า 40)

ดังนั้น บริบทเชิงโครงสร้างภายในประเทศที่เป็นกรอบจำกัดหรือเงื่อนไขให้จอมพล ป. ต้องดำเนินนโยบายประชานิยมแห่งชาติก็คือ การที่เศรษฐกิจตกอยู่ภายใต้อำนาจของกลุ่มพ่อค้าชาวจีน นโยบายที่นำมาใช้จึงมีเป้าหมายเพื่อทำลายอำนาจทางเศรษฐกิจของคนกลุ่มนี้ ขณะเดียวกันก็เพื่อส่งเสริมและยกระดับอำนาจทางเศรษฐกิจของคนไทยให้คนไทยหันมาให้ความสนใจต่อการประกอบธุรกิจเพิ่มมากขึ้น นอกเหนือจากอาชีพเกษตรกรรมซึ่งผลผลิตประสบกับปัญหาราคาตกต่ำอยู่เสมอ ขณะที่บริบทเชิงโครงสร้างภายนอกประเทศก็คือ สงครามโลกครั้งที่ 2 และการขยายอิทธิพลของกองทัพญี่ปุ่นในประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งประเทศไทย โดยที่บริบทเชิงโครงสร้างภายนอกประเทศนี้เป็นปัจจัยเสริมต่อการผลักดันนโยบายประชานิยมแห่งชาติของรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ปรีดาร์ตนี พัฒนพิชัย (2544, หน้า 79-124 อ้างถึงใน บุญอริ ยีหมะ, 2547, หน้า 40) ได้ศึกษาถึงนโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาลจอมพล ป. ถือว่าเป็นนโยบายที่มีลักษณะเป็นประชานิยมแห่งชาติซึ่งล้วนเกิดขึ้นในช่วงแรกของการเป็นผู้นำประเทศ มีหลายประการดังต่อไปนี้

1. นโยบายที่จำกัดบทบาททางเศรษฐกิจของชาวต่างชาติซึ่งหมายถึงชาวจีนเป็นสำคัญ โดยการออกกฎหมายต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1.1 พระราชบัญญัติเกลือ พ.ศ. 2481 กำหนดให้ผู้ที่ได้รับอนุญาตทำเกลือต้องนำเกลือมาขายให้แก่เจ้าพนักงานตามราคาและเงื่อนไขที่รัฐบาลกำหนดไว้ ห้ามจำหน่ายให้แก่ผู้อื่น (มีการจัดตั้งบริษัทเกลือไทย จำกัด เพื่อทำหน้าที่ผูกขาดการค้าเกลือ รายละเอียดปรากฏข้อ 3.5) และพระราชบัญญัติยาสูบ พ.ศ. 2481 กำหนดให้ผู้จัดจำหน่ายยาสูบจะต้องได้รับอนุญาตจากรัฐมนตรีซึ่งจะเป็นผู้กำหนดเขตพื้นที่การจำหน่าย ทำให้รัฐบาลสามารถควบคุมและเก็บภาษีอุตสาหกรรมยาสูบ ส่งผลให้โรงงานยาสูบของคนจีนต้องขายกิจการให้แก่รัฐบาล

1.2 พระราชบัญญัติเรือสยาม พ.ศ. 2481 กำหนดให้ผู้ที่จะถือกรรมสิทธิ์เรือจดทะเบียนต้องมีสัญชาติไทยเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นบุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคล ผลของพระราชบัญญัตินี้ทำให้ชาวจีนจำเป็นต้องเลิกกิจการประมงที่เคยมีบทบาทมาก่อน

1.3 พระราชบัญญัติน้ำมันเชื้อเพลิง พ.ศ. 2481 มีเป้าหมายเพื่อควบคุมวิธีการผลิตและควบคุมตลาดน้ำมันเชื้อเพลิง ทั้งนี้ อุตสาหกรรมน้ำมันในขณะนั้นตกอยู่ในกำมือของบริษัทยุโรปและสหรัฐอเมริกาโดยตลอด ความพยายามของรัฐบาลไทยในการจำกัดอิทธิพลของชาติมหาอำนาจตะวันตก ส่งผลทำให้รัฐบาลต้องหันไปจับมือกับประเทศญี่ปุ่นทั้ง ๆ ที่ประเทศไทยไม่มีแหล่งน้ำมันดิบ ทำให้ประเทศไทยต้องเผชิญกับปัญหาการขาดแคลนน้ำมันดิบ โดยเฉพาะของการเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพาที่ทำให้ประเทศไทยต้องประสบกับปัญหาการขาดแคลนน้ำมันดิบมากยิ่งขึ้น

1.4 พระราชบัญญัติล้อเลื่อน (ฉบับที่ 2) กำหนดให้ผู้ที่มีสิทธิ์ได้รับอนุญาตให้ขับขี้อล้อเลื่อนรับจ้างได้จะต้องเป็นบุคคลที่มีสัญชาติไทย จากเดิมที่พระราชบัญญัติล้อเลื่อน พ.ศ. 2478 กำหนดให้สามารถรับจดทะเบียนและออกใบอนุญาตขับขี้อล้อเลื่อนและรถยนต์ให้กับบุคคลต่างด้าวที่มีความรู้ในเรื่องของภาษาไทยพอสมควรได้และพระราชบัญญัติรถยนต์รับจ้าง (ฉบับที่ 6) ซึ่งกำหนดให้ผู้ที่สามารถขับรถยนต์รับจ้างได้ ต้องมีสัญชาติไทยเท่านั้นและมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ เป็นต้นไป

1.5 พระราชบัญญัติควบคุมการฆ่าและขายโค กระบือ แกะและสุกร พ.ศ. 2481 ให้อำนาจเจ้าพนักงานในการอนุญาต เพิกถอน ตรวจสอบสถานที่และกำหนดราคาขายส่งหรือขายปลีกเนื้อสัตว์เหล่านี้ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อควบคุมการฆ่าสัตว์และการขายเนื้อสัตว์ดังกล่าวให้อยู่ในมือคนไทย

1.6 พระราชบัญญัติว่าด้วยสิทธิการประมงในเขตประมงไทย พ.ศ. 2482 กำหนดให้ผู้ที่มิสิทธิได้รับใบอนุญาตทำการประมงต้องมีสัญชาติไทยแต่ถ้าเป็นหุ้นส่วนจำกัด ผู้เป็นหุ้นส่วนทั้งหมดซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบร่วมกันโดยไม่จำกัดจำนวนต้องมีสัญชาติไทยและทุนของห้างหุ้นส่วนนั้นต้องไม่ต่ำกว่าร้อยละเจ็ดสิบต้องเป็นของบุคคลธรรมดาที่มีสัญชาติไทยเท่านั้น ในกรณีที่บริษัท จำกัดนั้น กรรมการต้องมีสัญชาติไทยและต้องมีทุนไม่น้อยกว่าร้อยละเจ็ดสิบ

1.7 พระราชบัญญัติอากรรั้งนกนางแอ่น พ.ศ. 2482 มีเป้าหมายเพื่อสงวนอาชีพการล้มปทานรั้งนกนางแอ่นไว้ให้กับองค์กรรัฐบาลหรือตัวแทนของรัฐบาลเท่านั้น

1.8 คำสั่งห้ามชาวต่างชาติรับประมูลก่อสร้างงานของหน่วยราชการ ผลจากคำสั่งนี้ทำให้บริษัทรับเหมาก่อสร้างซึ่งส่วนใหญ่เป็นของคนจีนต้องล้มเลิกงานรับเหมาของตนเอง

1.9 คำสั่งบังคับให้ใช้แรงงานคนไทย โดยกำหนดให้โรงงานอุตสาหกรรมและธุรกิจต่าง ๆ ทั้งของเอกชนและของรัฐบาลจะต้องจ้างแรงงานคนไทยอย่างน้อย 75% ของแรงงานทั้งหมด

1.10 พระราชบัญญัติที่ดินส่วนที่เกี่ยวกับคนต่างด้าว พ.ศ. 2486 โดยกำหนดขอบเขตและจำกัดการได้มาซึ่งที่ดินของคนต่างด้าวเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัย ประกอบกิจการในทางพาณิชย์กรรม อุตสาหกรรมและเกษตรกรรม

1.11 คำสั่งห้ามพ่อค้าต่างด้าวจำหน่ายอาหารในสถานที่ราชการและโรงเรียนรัฐบาล อนุญาตให้เฉพาะพ่อค้า แม่ค้าคนไทยเท่านั้นที่มีสิทธิสามารถที่จะเข้าไปขายอาหารในสถานที่ราชการและโรงเรียนรัฐบาลได้ มาตรการนี้ก็เพื่อลดบทบาททางเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันก็ส่งเสริมการค้าขายของคนไทยให้เพิ่มมากขึ้น

1.12 พระราชบัญญัติการบัญชี พ.ศ. 2482 ทำให้เกิดสำนักงานบัญชีกลางเพื่อให้ผู้ประกอบการอาชีพต่าง ๆ ตามที่กำหนดให้เริ่มทำบัญชีการค้า พระราชบัญญัตินี้มีผลบังคับใช้โดยตรงต่อชาวต่างชาติ เพื่อที่รัฐบาลจะได้ควบคุมการค้าของคนจีน

1.13 พระราชกำหนดเขตหวงห้ามของคนต่างด้าว พ.ศ. 2484 ห้ามชาวต่างชาติหรือบุคคลที่ไม่มีสัญชาติไทยเข้าไปพักอาศัยหรือมีถิ่นที่อยู่ในเขตที่กำหนดให้เป็นเขตหวงห้าม

2. นโยบายที่มุ่งส่งเสริมบทบาททางเศรษฐกิจแก่คนไทย เพื่อสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจของคนไทยแทนที่ชาวจีน อาทิ

2.1 พระราชกฤษฎีกา กำหนดอาชีพและวิชาชีพสำหรับคนไทย พ.ศ. 2485 โดยสงวนอาชีพไว้สำหรับคนไทยทั้งหมด 27 ชนิด เช่น การทำหรือหล่อพระพุทธรูป การทำร่ม การตัดผม เป็นต้น

2.2 การส่งเสริมร้านค้าย่อยของคนไทย โดยกระทรวงมหาดไทยมีคำสั่งถึงคณะกรรมการจังหวัด ให้ดำเนินการตั้งร้านค้าย่อยของคนไทยขึ้นในหมู่บ้าน ตำบลและอำเภอต่าง ๆ โดยที่รัฐบาลจะ

เป็นผู้จัดหาสินค้าจำเป็นต่าง ๆ ทั้งสินค้าอุปโภค บริโภคซึ่งรัฐบาลโดยบริษัทจังหวัดเป็นผู้ผูกขาดส่งไปให้กับตัวแทนของบริษัทจากนั้นบริษัทจะดำเนินการส่งไปยังร้านค้าต่อไป

2.3 พระราชบัญญัติจัดการเงินกู้ภายในประเทศเพื่อการอุตสาหกรรม พ.ศ. 2481 รัฐบาลมุ่งเน้นต้องการให้คนไทยเป็นเจ้าของอุตสาหกรรมต่าง ๆ แทนที่ชาวจีนและยุโรป จึงใช้เงินคงคลังเป็นแหล่งเงินกู้ให้เอกชนชาวนำไปลงทุน

2.4 พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2482 มุ่งควบคุมโรงงานอุตสาหกรรมให้ประกันความปลอดภัย สวัสดิการและสุขภาพพลานามัยของคนไทย บังคับให้โรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ต้องจ้างแรงงานคนไทยอย่างน้อย 15%

2.5 พระราชบัญญัติการจัดการเงินกู้ในประเทศไทยเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2481 รัฐบาลได้กั้นเงินจำนวน 25,000,000 บาท เพื่อออกเป็นพันธบัตรเงินกู้อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 4.5 กำหนดระยะเวลาไถ่ถอน 30 ปี เพื่อให้ความช่วยเหลือเกษตรกร นำไปใช้เป็นทุนในการพัฒนาเกษตรกรรม

2.6 พระราชบัญญัติจัดการที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2485 รวบรวมนโยบายที่จะให้ประชาชนมีที่ดินเป็นของตนเอง โดยมอบกรรมสิทธิ์ในการยึดครองที่ดินที่รกร้างว่างเปล่าให้แก่ประชาชนได้เข้าไปตั้งถิ่นฐานและทำกิน ขณะเดียวกันเมื่อประกาศพระราชบัญญัตินี้ได้ส่งผลกระทบต่อการครองที่ดินอย่างเสรีภาพของชาวต่างชาติเนื่องจากไม่มีสิทธิที่จะถือครองที่ดินหรือซื้อที่ดินในประเทศไทยได้

2.7 การให้ความช่วยเหลือในการจับจองที่ดิน รัฐบาลมีเป้าหมายต้องการให้ที่ดินที่มีอยู่กระจายไปยังคนส่วนใหญ่ของประเทศให้มากที่สุด โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนจับจองที่ดินขนาดเล็กและขนาดกลางเพื่อนำไปสู่การประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมต่อไป

2.8 การพัฒนาระบบสหกรณ์ รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เชื่อว่า ระบบสหกรณ์จะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ เหตุผลอีกประการหนึ่งที่พยายามผลักดันเรื่องนี้ก็คือ ต้องการที่จะกำจัดพ่อค้าคนกลางออกจากระบบเศรษฐกิจของคนไทยด้วยการจัดหาแหล่งเงินกู้ซึ่งส่วนใหญ่ก็คือ ธนาคารออมสิน นั่นเอง

2.9 การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยรัฐบาลเนื่องจาก เชื่อว่าประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดทักษะ ขาดความพร้อมในการเป็นผู้ประกอบการซึ่งเป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่จะต้องเข้ามาให้ความช่วยเหลือด้วยการจัดตั้งบริษัทต่าง ๆ เช่น

2.9.1 บริษัทข้าวไทย จำกัด สืบเนื่องจากการค้าข้าวกลายเป็นธุรกิจผูกขาดอยู่ในมือของคนจีน อีกทั้งวิกฤติเศรษฐกิจโลกที่แผ่ขยายลุกลามไปทั่วส่งผลกระทบต่อชาวนาไทยจึงมีความจำเป็นอย่างเร่งด่วน ทำให้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม จัดตั้งบริษัทค้าข้าวขึ้นมาโดย

มุ่งหวังจะควบคุมธุรกิจนี้ด้วยตนเองและหวังว่าจะช่วยยกราคาข้าวเปลือกให้สูงขึ้น แก้ปัญหาการกดราคาของพ่อค้าชาวจีนและขจัดอิทธิพลของพ่อค้าชาวจีนให้พ้นจากธุรกิจนี้ อีกทั้งช่วยฝึกฝนให้คนไทยมีความรู้ ความสามารถในการค้าข้าว เพื่อยกระดับฐานะของคนไทยในระบบเศรษฐกิจของชาติต่อไป (Suehiro, 1989, pp. 123-126 อ้างถึงใน บุญศรี ยี่หะ, 2547, หน้า 44)

นอกเหนือจากเหตุผลดังกล่าวแล้ว เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งของการจัดตั้งบริษัทข้าวไทยยังสืบเนื่องมาจาก การจับมือเป็นพันธมิตรของรัฐบาลจอมพล ป. กับรัฐบาลญี่ปุ่นในสงครามมหาเอเชียบูรพาซึ่งการจัดตั้งบริษัทข้าวไทยนี้ รัฐบาลญี่ปุ่นมีบทบาทเป็นอย่างมากในการจัดตั้งจนประสบความสำเร็จ หลังจากที่รัฐบาลก่อนหน้านี้พยายามที่จะขจัดอิทธิพลของพ่อค้าชาวจีนที่มีต่อธุรกิจนี้ เหตุผลที่ญี่ปุ่นให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างมากในการจัดตั้งนั้นมีเป้าหมายเพื่อผลประโยชน์ของตนเองด้วยเนื่องจากพ่อค้าชาวจีนต่อต้านญี่ปุ่นจากความไม่พอใจในการรุกรานจีนของญี่ปุ่นส่งผลให้จีนไม่ยอมขายข้าวให้กับญี่ปุ่น การจัดตั้งบริษัทข้าวไทยจึงสร้างความสะดวกต่อการส่งมอบข้าวให้กับญี่ปุ่นซึ่งมีความต้องการข้าวเป็นจำนวนมากในช่วงเวลาที่กำลังมีสงครามและในขณะเดียวกันความช่วยเหลือของญี่ปุ่นก็สอดคล้องกับความต้องการของผู้นำไทยด้วยเนื่องจากมีความต้องการที่จะขจัดอำนาจและอิทธิพลของพ่อค้าชาวจีนด้วย

2.9.2 บริษัทจังหวัด จำกัด จัดตั้งขึ้นมาโดยมีเป้าหมายเพื่อให้คนไทยในพื้นที่ต่าง ๆ ทุกจังหวัดทั่วประเทศ มีโอกาสประกอบธุรกิจการค้าเพื่อเป็นศูนย์กลางการค้าภายในจังหวัดตึกระดับราคาสินค้าที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีพเพื่อไม่ให้มีราคาสูงเกินไปซึ่งรวมถึงระดับราคาพืชผลทางการเกษตรในท้องถิ่น อีกทั้งยังมุ่งเน้นการส่งเสริมอุตสาหกรรมในครอบครัวและอุตสาหกรรมขนาดย่อมในท้องถิ่น จากนั้นก็จะทำหน้าที่รวบรวมสินค้าต่าง ๆ เหล่านี้และผลิตผลทางการเกษตรจากเกษตรกรเพื่อส่งขายไปยังบริษัทไทยนิคมพาณิชย์ จำกัด

2.9.3 บริษัทจังหวัด จำกัด จัดตั้งขึ้นมาโดยมีเป้าหมายเพื่อให้คนไทยในพื้นที่ต่าง ๆ ทุกจังหวัดทั่วประเทศมีโอกาสประกอบธุรกิจการค้าเพื่อเป็นศูนย์กลางการค้าภายในจังหวัดตึกระดับราคาสินค้าที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีพเพื่อไม่ให้มีราคาสูงเกินไปซึ่งรวมถึงระดับราคาพืชผลทางการเกษตรในท้องถิ่น อีกทั้งยังมุ่งเน้นการส่งเสริมอุตสาหกรรมในครอบครัวและอุตสาหกรรมขนาดย่อมในท้องถิ่น จากนั้นก็จะทำหน้าที่รวบรวมสินค้าต่าง ๆ เหล่านี้และผลิตผลทางการเกษตรจากเกษตรกรเพื่อส่งขายไปยังบริษัทไทยนิคมพาณิชย์ จำกัดต่อไป

2.9.4 บริษัทไทยนิคมพาณิชย์ จำกัด จัดตั้งขึ้นมาเพื่อทำการค้าขายสินค้าทั้งปลีกและส่งทุกชนิดทั้งขายภายในประเทศและส่งออกสินค้าไปจำหน่ายยังต่างประเทศรวมทั้งรับซื้อสินค้าจากต่างประเทศ โดยมุ่งหวังที่จะขจัดบทบาทของพ่อค้าคนกลางที่เป็นคนจีนออกจากระบบเศรษฐกิจไทย

2.9.5 บริษัทค้าพืชผลไทย จำกัด มีเป้าหมายเพื่อรับซื้อและขายสินค้าไทยทั้งสินค้าเกษตรกรรม อุตสาหกรรม ตลอดจนสินค้าอุปโภค สินค้าบริโภคต่าง ๆ เพื่อให้คนไทยมีโอกาสซื้อสินค้าได้ในราคาที่ไม่แพงจนเกินไปและเป็นการตัดวงจรพ่อค้าคนกลางซึ่งเป็นชาวจีนออกไปด้วย

2.9.6 บริษัทเกลือไทย จำกัด เกิดขึ้นหลังจากที่รัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติเกลือ พ.ศ. 2482 กฎหมายฉบับนี้ทำให้การผลิตและการจัดจำหน่ายเกลืออยู่ภายใต้การควบคุมและการผูกขาดโดยรัฐบาลไทย ส่งผลทำให้ผู้ผลิตและผู้ส่งออกชาวเงินถูกขจัดออกไปจากธุรกิจนี้ในที่สุดและบางคนถึงขั้นล้มละลาย การจัดตั้งบริษัทเกลือไทยนี้ รัฐบาลพยายามที่จะส่งเสริมการทำเกลือให้มีความก้าวหน้า มีนโยบายควบคุมการค้าเกลือและการส่งออกเกลือไปยังต่างประเทศ จึงจัดตั้งบริษัทเกลือไทยขึ้น โดยมีการจัดตั้งงานเกลือขึ้นทุกจังหวัดและพยายามที่จะขยายพื้นที่การทำนาเกลือให้เพิ่มมากขึ้น

2.9.7 บริษัทยางไทย จำกัด จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2484 ด้วยทุนจดทะเบียนจำนวน 1 ล้านบาทร่วมกับบริษัท The Nippon Rubber Co., Ltd. ของประเทศญี่ปุ่น นับเป็นอีกอุตสาหกรรมหนึ่งที่ไทยร่วมมือกับญี่ปุ่น โดยมีวัตถุประสงค์ที่จัดตั้งก็เพื่อที่จะผูกขาดธุรกิจการค้า ยางพาราและค้นคว้าการทำผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมจากยางพาราซึ่งกำลังเป็นสินค้าที่สำคัญในขณะนั้นเนื่องจาก ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากยางพาราดังกล่าว เป็นที่ต้องการอย่างมากในประเทศญี่ปุ่นเพื่อนำไปใช้ในการทำสงคราม วิธีการดำเนินการผูกขาดการค้ายาง รัฐบาลยังกำหนดให้การค้ายางพาราในประเทศได้นั้นจะต้องมีใบสำคัญในการจำหน่ายและมีคูบองยางพาราซึ่งรัฐบาลเป็นผู้ออกให้ชาวสวนยางอีกด้วย

2.9.8 บริษัทประมวลไทยพาณิชย์กัมมาจล จำกัด การจัดตั้งบริษัทนี้ขึ้นมา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะทำหน้าที่นำเข้าและส่งออกสินค้าไปยังต่างประเทศแทนที่บริษัทที่ชาวต่างชาติกำลังดำเนินการอยู่

2.9.9 บริษัทไทยเดินเรือ จำกัด นับเป็นธุรกิจการค้าเดินเรือแห่งชาติเป็นบริษัทแรก จัดตั้งขึ้นเพื่อดำเนินการเดินเรือและการพาณิชย์ทั้งภายในและระหว่างประเทศและบริษัทเรือลำเลียง จำกัด จัดตั้งขึ้นเพื่อทำการเดินเรือรับ-ส่งสินค้าและค้าขายสินค้าแถบชายฝั่งทะเล

2.9.10 กิจกรรมทางด้านการเงินและการธนาคาร มีการจัดตั้งธนาคารขึ้นมามากหลายแห่ง เช่น ธนาคารเอเซีย ธนาคารนครหลวงแห่งประเทศไทย ธนาคารมณฑล รวมทั้งการดำเนินการจัดตั้งธนาคารแห่งประเทศไทยขึ้นเพื่อเป็นธนาคารชาติ ทำหน้าที่เป็นธนาคารกลางในการกำกับ ดูแลกิจการทางการเงินการธนาคารของประเทศ

2.10 นโยบายการบังคับซื้อกิจการของชาวต่างชาติ รัฐบาลออกมามีมาตรการบีบบังคับให้ชาวต่างชาติจำเป็นต้องขายกิจการให้แก่รัฐบาล โดยรัฐบาลเข้าไปดำเนินกิจการดังกล่าวแทนที่ โดยเฉพาะ

กิจการขนาดใหญ่ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศขณะที่ธุรกิจขนาดเล็กรัฐบาลส่งเสริมให้เอกชนไทยเป็นผู้ดำเนินการแทน

2.11 พระราชบัญญัติทรัพย์สินของคนต่างด้าวบางจำพวกในภาวะคับขัน พ.ศ. 2484 ภายใต้กฎหมายฉบับนี้ รัฐบาลจะเป็นผู้พิจารณาว่าธุรกิจใดหรือทรัพย์สินของคนต่างด้าวของชาติใดควรจะถูกรับควบคุมหรือจัดการอย่างไร เช่น อายัดทรัพย์สินหรือกิจการของคนต่างด้าวแล้วเข้าดำเนินการแทนที่

2.12 พระราชบัญญัติว่าด้วยชนชาติศัตรูและทรัพย์สินของชนชาติศัตรู พ.ศ. 2485 โดยกฎหมายฉบับนี้ให้อำนาจเต็มที่แก่รัฐบาลในการควบคุมและยึดทรัพย์สินของชาวต่างด้าวมากกว่าพระราชบัญญัติทรัพย์สินของคนต่างด้าวบางจำพวกในภาวะคับขัน พ.ศ. 2484 โดยรัฐบาลมีสิทธิควบคุมและยึดทรัพย์สินของคนต่างด้าว บริษัท ห้างร้านหรือมูลนิธิที่เป็นของประเทศที่ทำการสงครามกับประเทศไทย กฎหมายฉบับนี้ทำให้กิจการทุกประเภทของชาวต่างชาติที่รัฐบาลถือว่าเป็นศัตรูต้องถูกยึดทรัพย์สินหรือถูกบังคับให้ขายกลายเป็นกิจการของประเทศไทย

จากนโยบายประชานิยมแห่งชาติที่ได้แจกแจงมาข้างต้น จะพบว่า รัฐบาลของจอมพล ป. ได้ดำเนินมาตรการต่าง ๆ หลายประการซึ่งมาตรการหลายอย่างมีเป้าหมายเพื่อยกระดับฐานะและอำนาจทางเศรษฐกิจที่ตกอยู่ในมือชาวจีนให้กลับมาอยู่ในมือของคนไทยที่ส่วนใหญ่อยู่ในสถานะที่ยากจน ดำรงชีพด้วยอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักแต่ราคาสินค้าเกษตรขึ้นอยู่กับราคาควบคุมราคาของพ่อค้าคนกลางชาวจีน โดยหวังที่จะสร้างจริยธรรมใหม่ในการทำงานให้เกิดขึ้นในจิตใจของคนไทยให้มีความรู้สึกต้องการที่จะเป็นผู้ประกอบการหรือประกอบธุรกิจเพื่อทดแทนที่ชาวต่างชาติ โดยเฉพาะชาวจีนที่ครองอำนาจทางเศรษฐกิจในประเทศไทยมาอย่างยาวนานซึ่งแนวคิดประชานิยมในสมัยของจอมพล ป. เป็นส่วนสำคัญในการสนับสนุนแนวคิดแบบชาตินิยมที่ผู้นำเป็นศูนย์กลางของชาติซึ่งมีนัยต่อการส่งเสริมการปกครองในระบอบสาธารณรัฐเป็นสำคัญ นโยบายที่ปรากฏจึงเป็นนโยบายสาธารณะที่มุ่งผลทางการเมืองมากกว่าทางเศรษฐกิจในระดับรากหญ้าเพราะให้ความสำคัญกับกรรมกรมากกว่าเกษตรกร การที่รัฐบาลของจอมพล ป. ดำเนินนโยบายเศรษฐกิจแบบชาตินิยมนั้นก็มิทั้งส่งเสริมและขัดแย้งต่อแนวคิดแบบประชานิยม คือ แม้ว่าแนวทางของเศรษฐกิจจะมีวัตถุประสงค์ที่เน้นการพึ่งพาตนเอง สนับสนุนการบริโภคสินค้าในประเทศ สนับสนุนการส่งออกและลดการนำเข้าของสินค้าต่างชาติ สร้างผู้ประกอบการในระดับกลางและระดับล่างให้มีความเข้มแข็งแต่ในภาคปฏิบัติและดำเนินการเพื่อบรรลุมติวัตถุประสงค์นั้นกลับเป็นเครื่องมือในการสร้างความมั่งคั่งให้กับบริวารและ ผู้ที่ใกล้ชิดเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม พยายามอย่างยิ่งในการใช้นโยบายประชานิยมแห่งชาติแต่นโยบายดังกล่าวกลับไม่ประสบผลสำเร็จ นอกจากไม่สามารถสร้างผู้ประกอบการชาวไทยให้เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจแล้ว ยังไม่สามารถขจัดนายทุนต่างชาติ โดยเฉพาะ

ชาวจีนนอกจากการครอบงำระบบเศรษฐกิจของไทยอีกด้วย Kobkua Suwannathat-Pian (1995, p.149 อ้างถึงใน บุญศรี ยี่มะ, 2547, หน้า 48) ที่ให้เห็นถึงสาเหตุว่ามาจาก การที่ผู้ประกอบการชาวจีนแก้ไข ปัญหาหรือเอาตัวรอดจากนโยบายนี้ด้วยการจับมือกันในทางธุรกิจและให้ผลประโยชน์กับผู้มีอำนาจใน คณะรัฐบาลหรือนายทหารผู้มีอำนาจในกองทัพ โดยฝ่ายแรกมีความรู้ ความสามารถในทางธุรกิจแลกกับ ความช่วยเหลือในทางการเมืองและในระบบราชการที่ฝ่ายหลังมอบให้แก่ฝ่ายแรก ผลของความล้มเหลว ของนโยบายประชานิยมแห่งชาติในการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจไทยทำให้คนไทยส่วนใหญ่ยังอยู่ใน ภาวะยากจนและช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยยิ่งห่างห่างมากขึ้น

นอกจากความล้มเหลวในการผลักดันให้เกิดผู้ประกอบการชาวไทยทดแทนชาวจีนและ ความยากจนยังทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นแล้ว นโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาลของจอมพล ป. ยังก่อให้เกิด ปัญหาสินค้ามีราคาแพงและเกิดการกักตุนสินค้าตามมาเนื่องจาก รัฐบาลเข้าควบคุมการผลิตและ เข้มงวดในการอนุญาตผลิตสินค้าประเภทต่าง ๆ ของภาคเอกชน ภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจที่เน้น การดำเนินการของรัฐวิสาหกิจ (สินีนาฏ เวชแพทย, 2539, หน้า 41-45 อ้างถึงใน บุญศรี ยี่มะ, 2547, หน้า 48) และผลกระทบที่เกิดขึ้นตามที่ได้กล่าวมาก่อให้เกิดปัญหาความชอบธรรมของรัฐบาลใน การรักษอำนาจอีกต่อไป โดยมีเหตุการณ์การเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2500 (สมัยที่ สองของรัฐบาลของจอมพล ป. ระหว่าง พ.ศ. 2491-2500) เป็นตัวจุดชนวนหลอมรวมเอาปัญหาต่าง ๆ ที่ ประชาชนได้รับผลกระทบเข้าด้วยกันเนื่องจากการเลือกตั้งครั้งนี้ถูกปกคลุมด้วยข่าวคราวการทุจริต ครั้งมโหฬารจนนำไปสู่การยึดอำนาจของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ซึ่งการทำรัฐประหารครั้งนี้ กลายเป็น จุดเปลี่ยนทางการเมืองไทยครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่ง เมื่อทิศทางการพัฒนาประเทศในช่วงเวลาต่อมาตกอยู่ ภายใต้การกุมบังเหียนของจอมพลผู้นี้หลังจากปล่อยให้นายพจน์ สารสินและจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรีชั่วคราวในช่วงเวลาอันสั้น

12.2 ประชานิยมแบบ “พ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ” ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

แนวทางการพัฒนาประเทศของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีความแตกต่างจากแนวทางการ พัฒนาของจอมพล ป. พิบูลสงคราม อย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่จอมพล ป. ดำเนินนโยบายเศรษฐกิจที่ให้ รัฐเป็นกลไกสำคัญในการดำเนินงานด้วยการจัดตั้งรัฐวิสาหกิจประเภทต่าง ๆ มากมาย จอมพลสฤษดิ์ กลับลดบทบาทของกลไกรัฐโดยเฉพาะรัฐวิสาหกิจ แล้วมุ่งเน้นให้เอกชนเข้ามามีบทบาทสำคัญใน การสร้างความเจริญเติบโตให้แก่ประเทศ ดังปรากฏหลักฐานการก่อตั้งบริษัทดำเนินธุรกิจหลายประเภท ที่จอมพลสฤษดิ์ทั้งเป็นเจ้าของและเป็นกรรมการ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าแนวทางเศรษฐกิจของผู้นำทั้งสอง มีความแตกต่างกันแต่การสร้าง ความชอบธรรมทางการเมืองประการหนึ่งกลับมีความเหมือนกัน คือ การพยายามที่จะเอาใจประชาชนด้วยการประกาศใช้นโยบายประชานิยม ซึ่งอาจเรียกขาน

นโยบายของจอมพล ป. ว่าเป็น “นโยบายประชานิยมแห่งชาติ” เนื่องจาก นโยบายประชานิยมนั้น ผูกติดกับแนวคิดชาตินิยมอย่างแน่นหนา ขณะที่เราอาจเรียกขานนโยบายของจอมพลสฤษดิ์ว่า “นโยบายประชานิยมในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมภายใต้ระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ” หรือ “อำนาจนิยมแบบประชานิยม (Populist Authoritarianism)” เนื่องจากมีเป้าหมายเพื่อรองรับ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและแก้ไขปัญหาที่ประชาชนเผชิญผลกระทบที่ระบบทุนนิยมเป็น ผู้ก่อให้เกิดขึ้น ภายใต้การบริหารประเทศอย่างเฉียบขาดของนายพลผู้ซึ่งเกี่ยวพันกับผลประโยชน์ จำนวนมากที่จะได้รับจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศ

จอมพลสฤษดิ์ ก้าวขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองภายใต้บริบทเชิงโครงสร้างที่สังคมไทยกำลัง เผชิญกับปัญหาเสถียรภาพทางการเมืองของรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจรที่ตนเองได้ให้การสนับสนุน หลังจากที่ยึดอำนาจจากจอมพล ป. แล้ว เมื่อประชาชนไม่พอใจในการบริหารงานของรัฐบาลที่ พยายามแก้ไขปัญหาวิกฤติทั้งทางด้านงบประมาณของรัฐบาล ด้วยการขึ้นภาษีสินค้าอุปโภค บริโภค และภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ขณะที่บริบทเชิงโครงสร้างระหว่างประเทศนั้น โดยมีภัยคุกคามจากอิทธิพล ของลัทธิคอมมิวนิสต์กำลังแผ่ขยายตัวไปทั่วซึ่งก็รวมถึงภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย บริบทเชิง โครงสร้างดังที่กล่าวมาจึงกลายเป็นข้ออ้างที่จอมพลสฤษดิ์ใช้สร้างความชอบธรรมในการยึดอำนาจ จากรัฐบาลจอมพลถนอม ซึ่งเป็นรัฐบาลที่ตนเองให้การสนับสนุนหลังเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501 ซึ่งปรากฏในราชกิจจานุเบกษา ฉบับวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501 (สินีนาวุ เวชแพทย, 2539, หน้า 15 อ้างถึงใน บุญศรี ยี่หะ, 2547, หน้า 50) โดยกล่าวว่า เพราะเหตุที่สถานการณ์ทั้งภายในและภายนอก รั้วตึงเครียดขึ้นทุกทีโดยเฉพาะอย่างยิ่งภัยคอมมิวนิสต์ได้คุกคามประเทศไทยอย่างรุนแรงไม่สามารถ หลีกเลียงไปใช้วิธีอื่นได้นอกจากการยึดอำนาจและการดำเนินการปฏิวัติในทางที่เหมาะสม

บริบทเชิงโครงสร้างที่ส่งผลให้จอมพลสฤษดิ์ อนุรักษ์ดำเนินนโยบายที่มีลักษณะ ประชานิยมนั้นมีทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ กล่าวคือ ประการแรก ประเด็นความชอบธรรมทาง การเมือง (Political Legitimacy) การขึ้นสู่อำนาจด้วยวิธีการทำรัฐประหารทำให้จอมพลสฤษดิ์ต้อง เร่งสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบการเมืองที่ตนเองสร้างขึ้นด้วยการผลักดันนโยบายเพื่อให้ ประชาชนเห็นว่ารัฐบาลให้ความสนใจ ให้การดูแลเอาใจใส่ต่อความเป็นอยู่ของประชาชนเป็นอย่างดี เช่น การประกาศลดอัตราค่ากระแส การแจกน้ำฟรีเดือนละ 30 ปี ในเขตกรุงเทพฯ-ธนบุรี การลดอัตรา ค่าโทรศัพท์ ค่ารถไฟ ค่าเล่าเรียน การรักษาพยาบาลฟรีแก่คนยากจน สั่งการให้เทศบาลบกลีกภาษี บางประเภท ค่าธรรมเนียมต่าง ๆ สั่งลดราคาสินค้าประเภทอาหารหลายประเภท เช่น กาแฟ ข้าวสาร มะพร้าว สั่งเปิดตลาดนัดใหม่อีกหลายแห่ง ประการที่สอง ผลของการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจของ รัฐบาลจอมพล ป. ได้ก่อให้เกิดภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ความล้มเหลว

ของรัฐวิสาหกิจ ที่รัฐบาลมุ่งเน้นส่งเสริมเป็นอย่างดียิ่ง ส่งผลทำให้รัฐบาลต้องแบกรับภาระหนี้จำนวนมหาศาลทำให้รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ หันมาพัฒนาประเทศตามแนวทางเศรษฐกิจทุนนิยมที่ปล่อยให้เอกชนเป็นกลไกสำคัญในทางเศรษฐกิจแทนที่ทุนนิยมโดยรัฐ (State Capitalism) ของรัฐบาลจอมพล ป. แนวทางเศรษฐกิจทุนนิยม ทำให้รัฐบาลต้องเร่งสร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานขนาดใหญ่เพื่อกระตุ้นและรองรับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา ถนน ตามคำขวัญที่รู้จักกันดีในยุคนั้นว่า “น้ำไหล ไฟสว่าง ทางดี มีงานทำ” แต่ก็เกิดผลกระทบในด้านลบแก่ประชาชนทั่วไป ก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนยิ่งห่างกันเพิ่มมากขึ้น ทางออกก็คือ การมีนโยบายบางประการเพื่อแก้ไขปัญหาหรือผลกระทบที่เกิดจากระบบทุนนิยมซึ่งก็คือ “นโยบายประชานิยม” และประการที่สาม บริบทเชิงโครงสร้างภายนอกประเทศ ในช่วงเวลาดังกล่าวทั่วโลกกำลังเผชิญกับปัญหาความมั่นคงที่มาจากภัยคุกคามของคอมมิวนิสต์ รัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์จึงจำเป็นต้องมุ่งเน้นการใช้นโยบายที่สร้างความรู้สึกให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชนว่า รัฐบาลดูแลและเอาใจใส่ประชาชนทั่วทั้งสังคม โดยเฉพาะคนยากจนทั้งหลายที่อยู่ในชนบทเพื่อป้องกันไม่ให้เป็นเงื่อนไขนำไปใช้เป็นข้ออ้างของคอมมิวนิสต์ในการดึงประชาชนเข้าไปร่วมกับพรรคว่า รัฐบาลไม่ให้ความสนใจแก่ประชาชนโดยทั่วไปกลับปล่อยให้อยู่ในสภาวะที่ยากจน

อย่างไรก็ตาม การดำเนินการในกรณีนี้ของจอมพลสฤษดิ์ถูกกำหนดมาจากรัฐบาลสหรัฐอเมริกาซึ่งกำลังดำเนินนโยบายต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ทั่วโลก โดยรัฐบาลของประเทศไทยได้ให้ความช่วยเหลือต่อรัฐบาลไทย ไม่เพียงด้านความมั่นคงหรือทางทหารด้วยการสนับสนุนนโยบายการปราบปรามคอมมิวนิสต์เท่านั้นแต่ความช่วยเหลือที่สำคัญที่ส่งผลกระทบก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและช่วยสร้างความชอบธรรมต่อระบอบการปฏิวัติของจอมพลสฤษดิ์ก็คือ การสนับสนุน ส่งเสริมระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมซึ่งรัฐบาลชุดก่อนหน้านี้นี้ที่จอมพลสฤษดิ์ให้การสนับสนุนก็คือ รัฐบาลนายพจน์ สารสินและรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ยังไม่ปรากฏนโยบายและแนวทางการพัฒนาประเทศในรูปแบบนี้ ดังนั้น ในการทำรัฐประหารของจอมพลถนอมซึ่งตนเองได้ให้การสนับสนุนเพื่อขึ้นมามีอำนาจแทนในวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501 จึงนับเป็นจุดเริ่มต้นของการนำรูปแบบทางเศรษฐกิจทุนนิยมอย่างเต็มที่มาใช้ในสังคมไทยและแนวคิดเรื่องการพัฒนาประเทศที่มีทิศทางการพัฒนาที่ชัดเจนปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรก เช่นเดียวกันตามคำแนะนำของรัฐบาลสหรัฐอเมริกาด้วยการมีแผนการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรกเกิดขึ้น ขณะเดียวกันก็มีการจัดตั้งหน่วยงานสำคัญทางด้านการวางแผนและกำกับดูแลแผนพัฒนาเศรษฐกิจระดับชาติคือการก่อตั้งสำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาศรษฐกิจแห่งชาติซึ่งต่อมากลายเป็นสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน เพื่อทำหน้าที่ส่งเสริม

การลงทุนของภาคเอกชนเพื่อให้เป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญในการสร้างความเจริญเติบโตให้กับเศรษฐกิจไทยแทนที่รัฐวิสาหกิจที่มีบทบาทสำคัญในยุคของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

แม้ว่าการหันมามุ่งเน้นรูปแบบเศรษฐกิจทุนนิยมของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ แทนที่ ทุนนิยมโดยรัฐ เป็นผลมาจากการได้รับอิทธิพลทางด้านความคิดจากประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นสำคัญโดยที่ผู้นำรายนี้ไม่มีความคิดในเรื่องนี้มาก่อนแต่การหันมามุ่งเน้นส่งเสริมรูปแบบเศรษฐกิจเช่นนี้ได้สร้างผลประโยชน์มหาศาลแก่จอมพลสฤษดิ์และพรรคพวกที่มีบริษัทหลายแห่งอีกด้วย อีกทั้งยังเป็นการทำลายฐานผลประโยชน์ของ “กลุ่มชวยราชครู” ที่มีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นผู้นำซึ่งให้รัฐวิสาหกิจเป็นแห่งผลประโยชน์สำคัญในทางเศรษฐกิจและฐานการเมืองเนื่องจากภายใต้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่ให้เอกชนเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจทำให้บรรดาบริษัทต่าง ๆ ที่มีจอมพลสฤษดิ์และพรรคพวกหรือ “กลุ่มสี่เสาเทเวศน์” เป็นเจ้าของหรือกรรมการได้รับผลประโยชน์ซึ่งธุรกิจของกลุ่มนี้ครอบคลุมทั้งภาคการเงินการธนาคาร เช่น ธนาคารเอเซีย ธนาคารทหารไทย ธนาคารแหลมทอง ภาคอุตสาหกรรม เช่น บริษัทชลประทานซีเมนต์ จำกัด บริษัทวิจิตรก่อสร้าง จำกัด ภาคการค้าและบริการ เช่น บริษัทบูรพาสากลเศรษฐกิจ จำกัด เป็นต้น (สินีนาฏ เวชแพทย, 2539, หน้า 34 และ รัตพงษ์ สอนสุภาพ, 2539, หน้า 87-105 อ้างถึงใน บุญอริ ยี่มะ, 2547, หน้า 52)

จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ยังได้เดินทางไปทุกจังหวัดทั่วประเทศ การเดินทางไปเยี่ยมเยียนต่างจังหวัดนั้น จึงกลายเป็นที่มาของความพยายามในการพัฒนาเพื่อให้สังคมไทยมีสภาพ “น้ำไหล ไฟสว่าง ทางดี มีงานทำ” โดยเฉพาะการมุ่งเน้นพัฒนาและสร้างความเจริญในชนบท เช่น การเดินทางไปยังภาคอีสาน พบว่า ปัญหาเร่งด่วนที่เชื่อว่าคนอีสานต้องการให้มีการแก้ไขก็คือ ปัญหาเรื่องของแหล่งน้ำและถนน ปัญหาเรื่องแหล่งน้ำที่มีผลต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของเกษตรกรเนื่องจากภายใต้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมนั้นรัฐบาลมีความต้องการให้เกษตรกรเปลี่ยนแปลงจากการทำการเกษตรเพื่อยังชีพไปเป็นการเกษตรเพื่อการค้าจึงมีความจำเป็นที่จะต้องจัดหาแหล่งน้ำเพื่อให้เกษตรกรสามารถทำการเกษตรสนองตอบต่อตลาดได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง รัฐบาลจึงต้องเร่งสร้างระบบชลประทานและสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำขึ้นอีกหลายแห่ง การสร้างเขื่อนนั้นนอกจากจะให้ประโยชน์แก่เกษตรกรได้มีน้ำใช้และป้องกันน้ำท่วมแล้ว ประโยชน์ที่สำคัญมากกว่านั้นก็คือ การผลิตกระแสไฟฟ้าป้อนโรงงานอุตสาหกรรมตามนโยบายการส่งเสริมอุตสาหกรรมของรัฐบาลอีกด้วย ในขณะที่แหล่งน้ำมีความจำเป็นต่อการผลิตของเกษตรกร ผลผลิตที่ได้จะกระจายจากแหล่งผลิตของเกษตรกรสู่พ่อค้าคนกลาง โรงงานอุตสาหกรรมหรือผู้บริโภคได้อย่างรวดเร็วและทั่วถึง ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องมีความเห็นว่าการคมนาคมที่ดี ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ จึงเร่งสร้างถนนเพิ่มขึ้นรวมทั้งปรับปรุง

เส้นทางการคมนาคมเดิมที่มีอยู่ให้มีมาตรฐานที่ดีขึ้น (สินีนางู เวชแพทย์, 2539, หน้า 66-70 และ ปฎิมากร คุ่มเดช, 2538, หน้า 77-80 อ้างถึงใน บุญอริ ยี่หมะ, 2547, หน้า 53) เช่น

1. ถนนสายกรุงเทพฯ-สระบุรี เชื่อมระหว่างภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับกรุงเทพฯ
2. ถนนสายกรุงเทพฯ-นครปฐม เป็นส่วนหนึ่งของถนนเพชรเกษมเชื่อมภาคกลางกับภาคใต้
3. ถนนสายนครราชสีมา-หนองคาย เชื่อมระหว่างภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับภาคกลาง
4. ถนนสายระนอง - ตะกั่วป่า เป็นส่วนหนึ่งของถนนเพชรเกษมซึ่งเรียบชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของภาคใต้และใช้เป็นเส้นทางเชื่อมกับระบบทางหลวงของประเทศมาเลเซียที่จังหวัดสงขลา
5. ถนนสายสุราษฎร์ธานี - ถนนเพชรเกษม ใช้เป็นทางเชื่อมกับถนนสายระนอง - ตะกั่วป่า ซึ่งจะทำให้จังหวัดสุราษฎร์ธานีสามารถติดต่อกับจังหวัดอื่น ๆ ได้

ประชาชนนิยมแบบอำนาจนิยมของจอมพลสฤษดิ์ดำเนินมาตรการต่าง ๆ ในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของประเทศโดยไม่ผ่านกลไกทางการเมืองในระบบรัฐสภา จอมพลผู้นี้ปฏิเสธระบอบประชาธิปไตยในระบบรัฐสภาอย่างสิ้นเชิง โดยกล่าวไว้ว่า *ตราบไต่ดินยังครองอำนาจอยู่จะมีให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือแม้แต่สมาชิกสภาเทศบาลอย่างเด็ดขาด* จึงกล่าวได้ว่า ภายใต้ระบอบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมดำเนินไปภายใต้ระบบการเมืองแบบเผด็จการ โดยมีนโยบายประชานิยมเป็นเครื่องมือที่ล้าคดอีกประการหนึ่งของรัฐบาลในการดำเนินอำนาจ สร้างความชอบธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาผลกระทบทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นแก่ประชาชนทั่วไปจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในขณะเดียวกันก็เป็นเครื่องมือในการหันเหหรือเบี่ยงเบนความรู้สึกของประชาชนไม่ให้มองเห็นผลประโยชน์ของตนและพวกพ้อง “กลุ่มสี่เสาเทเวศน์” ในการดักดวงผลประโยชน์จากระบบเศรษฐกิจนี้

ระบอบสฤษดิ์ซึ่งสืบทอดกันมาให้แก่จอมพลถนอมและจอมพลประภาสดำเนินมาถึงจุดเสื่อมถอยจนนำไปสู่การพังทลายของระบอบในที่สุดซึ่งเป็นผลมาจากความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจของตัวระบอบเองเนื่องจากแนวทางการพัฒนาได้ก่อให้เกิดชนชั้นกลางซึ่งเป็นชนกลุ่มใหม่ในประเทศเป็นจำนวนมาก กลุ่มคนกลุ่มนี้มีวิถีชีวิตในด้านต่าง ๆ ที่แตกต่างจากชนชั้นระดับล่างแต่เมื่อระบบการเมืองยังคงถูกปิดกั้นการเข้าไปมีส่วนร่วม ขณะที่ระบบเศรษฐกิจมีความมั่งคั่ง พัฒนาและก้าวหน้า ความไม่สมดุลของระบบจึงนำไปสู่การทำลายความชอบธรรมของกลุ่มผู้นำประเทศซึ่งปรากฏอาการอย่างชัดเจนในกรณีของเหตุการณ์เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 (ลิขิต วีระเวทิน, 2544, หน้า 194-202) นอกเหนือจากปัจจัยภายในประเทศดังที่กล่าวมาแล้ว การล่มสลายของระบอบสฤษดิ์ ยังมาจากปัจจัยภายนอกประเทศกล่าวคือ ความช่วยเหลือที่ทางรัฐบาลสหรัฐอเมริกาเคยมอบให้ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและความมั่นคงซึ่งช่วยสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบนี้

ลดน้อยลงกว่าเดิม เมื่อประเทศสหรัฐอเมริกาถอนตัวออกจากสงครามเวียดนาม หลังจากเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายต่างประเทศในปี พ.ศ. 2512 ที่เรียกว่า “หลักการนิกสัน (Nixon Doctrine)” โดยสหรัฐอเมริกาลดการเข้าไปผูกพันกับประเทศต่าง ๆ ในทวีปเอเชีย เป็นเพราะสหรัฐอเมริกาเข้าไปเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งในประเทศต่าง ๆ เหล่านี้โดยตรงด้วย ปัจจัยทั้งสองประการดังที่กล่าวมานำมาสู่การล่มสลายของระบอบนิยมแบบอำนาจนิยมของระบอบสฤษดิ์ในที่สุด

12.3 “เงินผัน” นโยบายประชานิยมของพรรคกิจสังคม

หลังจากเกิดการเดินขบวนเรียกร้องประชาธิปไตยในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เพื่อขับไล่คณะผู้ปกครองประเทศของกลุ่มจอมพลถนอม กิตติขจร ในที่สุดสังคมไทยก็มีรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ขึ้น บังคับใช้เมื่อวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2517 และมีกฎหมายพรรคการเมืองฉบับใหม่เกิดขึ้นเช่นเดียวกัน โดยกำหนดให้วันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2518 เป็นวันเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) อีกครั้งหนึ่ง การเลือกตั้งในครั้งนี้ นับเป็นการเลือกตั้งที่สำคัญและแตกต่างจากการเลือกตั้งครั้งก่อนหลายประการ กล่าวคือ ประการแรก การเลือกตั้งครั้งนี้ นับเป็นการเลือกตั้งครั้งแรกของการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. 2517 รัฐธรรมนูญฉบับนี้วางขึ้นในบรรยากาศเสรีภาพทางการเมืองที่เกิดขึ้นภายหลังจากการเดินขบวนเรียกร้องประชาธิปไตยเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 จึงเป็นรัฐธรรมนูญที่สะท้อนถึงแนวคิดเสรีนิยมจัดตั้งพันธภาพทางอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนเสียใหม่ที่เน้นสิทธิเสรีภาพที่พึงมีของประชาชน ลดบทบาทอำนาจของรัฐลงให้มีความสำคัญกับพลเรือน (Civilian Supremacy) เหนือกองทัพและระบบราชการหรือแยกการเมืองกับระบบราชการออกจากกันซึ่งส่งผลต่อประการที่สองต่อมา ประการที่สอง รัฐธรรมนูญมาตรา 177(2) ระบุว่า นายกรัฐมนตรีจะต้องเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและรัฐมนตรีอีกไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนรัฐมนตรีทั้งหมดจะต้องเป็นสมาชิกวุฒิสภา (ส.ว.) หรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ทั้งนี้บุคคลที่จะเป็น ส.ส. หรือ ส.ว. จะต้องไม่เป็นข้าราชการหรือพนักงานท้องถิ่นหรือพนักงานรัฐวิสาหกิจ ดังนั้น การเลือกตั้งในครั้งนี้จึงมีความหมายในแง่ของการได้เลือกหรือกำหนดตัวผู้ที่จะขึ้นมาบริหารประเทศ ไม่ใช่มาจากผู้นำกองทัพที่ไม่ได้ผ่านการเลือกตั้ง และ ประการที่สาม ด้วยบรรยากาศทางการเมืองที่เป็นผลมาจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 จึงคาดหวังว่า การเลือกตั้งครั้งนี้จะเป็นการเลือกตั้งที่สะอาด บริสุทธิ์ ปราศจากการใช้อำนาจข่มขู่ โดยเฉพาะอำนาจจากกองทัพและระบบราชการ

หลังจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. 2517 และพระราชบัญญัติพรรคการเมือง เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2517 ปรากฏว่า มีพรรคการเมืองจดทะเบียนเพื่อส่งผู้สมัครเข้ารับการเลือกตั้งในวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2518 มากถึง 42 พรรคการเมือง หลังจากที่เว้นวรรคกิจกรรมทางการเมืองในรูปพรรคการเมืองมานานหลายปี เมื่อจอมพลถนอม กิตติขจรและคณะทำการรัฐประหาร ยกเลิกการใช้

รัฐธรรมนูญและห้ามจัดตั้งพรรคการเมืองเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2514 พรรคกิจสังคมจึงนับว่าเป็นพรรคการเมืองใหม่ในการเลือกตั้งครั้งนี้ แตกต่างจากพรรคการเมืองอื่นบางพรรคที่ถึงแม้ว่าจะจดทะเบียนใหม่เช่นเดียวกันภายใต้กฎหมายพรรคการเมืองฉบับใหม่แต่เป็นพรรคการเมืองที่เคยมีบทบาททางการเมืองมาแล้วเมื่อครั้งอดีต เช่น พรรคประชาธิปัตย์ โดยพรรคกิจสังคมจดทะเบียนพรรคเมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2517 รวบรวมบุคคลที่อยู่ในแวดวงธุรกิจและการเมืองบางคนจึงไม่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายของประชาชนและถูกมองว่าจะไม่ประสบความสำเร็จในการเลือกตั้งครั้งนี้ แม้ว่าทางพรรคได้ส่งผู้สมัครรับเลือกตั้งมากเป็นอันดับที่ 3 รองจากพรรคธรรมสังคมและพรรคประชาธิปัตย์ จากจำนวนพรรคการเมืองที่ส่งสมัครรับเลือกตั้งทั้งสิ้น 42 พรรคการเมือง

ด้วยเหตุที่เป็นพรรคการเมืองใหม่ คนทั่วไปจึงมักไม่ค่อยมีใครรู้จักพรรคกิจสังคม ในส่วนของการรู้จักพรรคกิจสังคมนั้น จะรู้ว่าเป็นเพียงพรรคการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช หัวหน้าพรรค ไม่รู้จักในแง่มุมอื่น ดังนั้น พรรคกิจสังคมจึงแยกไม่ออกจากตัวตนของหัวหน้าพรรคหรือ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์นั่นเองซึ่งก่อนหน้านี้จะมีการเลือกตั้งนั้นก็เป็นที่รู้จักกันดีในฐานะที่เป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติเพื่อทำหน้าที่ทางด้านนิติบัญญัติซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2516 ภายหลังจากการเดินขบวนเรียกร้องประชาธิปไตยเมื่อเดือนตุลาคมที่ผ่านมาจากจำนวนบุคคลสาขาอาชีพต่าง ๆ 2,346 คนแล้วให้บุคคลเหล่านั้นเลือกสมาชิกสภานิติบัญญัติให้เหลือเพียง 299 คน ปรากฏว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ได้รับการคัดเลือกโดยมีคะแนนสูงสุดเป็นอันดับที่หนึ่งและในการประชุมสภานิติบัญญัติแห่งชาติครั้งแรก ที่ประชุมยังได้ลงคะแนนเสียงเลือก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ให้ดำรงตำแหน่งประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติอีกด้วย (วิชญ์ สุวรรณเพิ่ม, 2526, หน้า 9 อ้างถึงใน บุญอริ ยี่มะ, 2547, หน้า 56)

เมื่อเป็นเช่นนั้น ในการเลือกตั้งที่มีขึ้นนั้นพรรคกิจสังคมจึงใช้กลยุทธ์การหาเสียงด้วยการใช้ความมีชื่อเสียงของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เป็นจุดขายหลักซึ่งนับเป็นครั้งแรกของวงการการเมืองที่มีการชูตัวบุคคลที่เป็นหัวหน้าพรรคเป็นเครื่องมือสำคัญในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งซึ่งไม่เคยมีพรรคการเมืองใดใช้มาก่อนหน้านี้ โดยใช้สโลแกนหาเสียงที่ตอกย้ำความสำคัญของหัวหน้าพรรค เช่น “รักคึกฤทธิ์เลือกกิจสังคม” หรือ “ทำได้ใจถึงต้องคึกฤทธิ์” กลยุทธ์การหาเสียงแบบใหม่นี้ นับว่าเป็นสิ่งที่ผู้นำพรรคกิจสังคมมีความถนัดเป็นอย่างยิ่งและมักจะเป็นผู้นำในการนำมาใช้ก่อนผู้อื่นเมื่อครั้งก่อน ที่จะลงสมัครรับเลือกตั้ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เคยช่วยหาเสียงให้กับนายโชติ คุ่มพันธ์ ผู้สมัครของพรรคก้าวหน้าในการเลือกตั้งซ่อมที่กรุงเทพมหานคร โดยนำวิธีการหาเสียงที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในประเทศตะวันตกซึ่งตนเองได้ประสบมาในขณะที่กำลังศึกษาอยู่ในประเทศอังกฤษ มาใช้ในการหาเสียงเป็นครั้งแรกคือ การเปิดเวทีปราศรัยในที่สาธารณะ

กล่าวได้ว่า พรรคกิจสังคมใช้กลยุทธ์ทางการเมืองแบบประชานิยมในช่วงของการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งด้วยการเน้นความมีชื่อเสียงและความสามารถของตัวผู้นำพรรค คือ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เป็นหลัก ขณะที่นโยบายหาเสียงไม่ได้มีการให้ความสำคัญมากนัก ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงนโยบายประชานิยมของพรรคกิจสังคมจึงเกิดขึ้นหลังจากที่พรรคกิจสังคมได้เข้าร่วมรัฐบาลแล้ว ในอีกแง่หนึ่งจึงกล่าวได้ว่า นอกเหนือจากประชานิยมในเชิงนโยบายแล้ว พรรคกิจสังคมยังใช้กลยุทธ์แบบประชานิยมในเชิงสไตล์การดำเนินงานทางการเมืองของตัวผู้นำพรรคอีกด้วย ดังจะเห็นได้ว่า บทบาททางการเมืองทั้งในและนอกสภาของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ได้ใช้ความสามารถทางวาทศิลป์และกลยุทธ์ทางการเมืองดึงดูดความสนใจของประชาชน ดังที่ครั้งหนึ่งในช่วงของการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง ท่านได้กล่าวว่า ตนเองและพรรคพวกร่วมกันจัดตั้งพรรคกิจสังคมขึ้นมา ก็เพื่อให้ประชาชนพิจารณาเลือกเข้ามารับใช้ประชาชนในการบริหารบ้านเมือง ถ้าพรรคกิจสังคมได้มีคะแนนเสียงข้างมากในสภาตัวเองก็พร้อมที่จะเป็นนายกรัฐมนตรีแต่จะเป็นนายกรัฐมนตรีแบบที่เสียสละทุกอย่างเพื่อประชาชนกันเสียที นายกรัฐมนตรีที่เป็น ๆ กันมานั้น ผมเห็นใจไม่ถึงกันสักคน ถ้าผมได้เป็นนายกรัฐมนตรี ผมจะเป็นนายกรัฐมนตรีที่ใจถึงให้ดูกันสักที (จิตวา กลิ่นสุนทร, 2525, หน้า 145 อ้างถึงใน บุญศรี ยี่มะ, 2547, หน้า 57)

และอีกครั้งหนึ่งซึ่งเป็นบทบาทในสภาเมื่อครั้งสังกัดพรรคประชาธิปัตย์ซึ่งเป็นพรรคการเมืองฝ่ายค้านสมัยรัฐบาล จอมพล ป. เมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2491 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ได้คัดค้านการขึ้นเงินเดือนของ ส.ส. เมื่อไม่ประสบความสำเร็จจึงประกาศลาออกจากการเป็น ส.ส.และสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์จนเป็นที่กล่าวขานของประชาชนจนถึงขนาดเอาทองคำเปลวปิดตัวด้วยความเลื่อมใสต่อความมีอุดมการณ์ทางการเมือง เมื่อพรรคกิจสังคมเป็นแกนนำการจัดตั้งรัฐบาลหลังจากที่รัฐบาลในเวลาต่อมา โดยมีพรรคประชาธิปัตย์เป็นแกนนำฝ่ายแพ้การลงมติรับรองเรื่อง การแถลงนโยบายการบริหารในสภาผู้แทนราษฎร เนื่องในวาระโอกาสแถลงนโยบายก่อนเข้ารับตำแหน่ง พรรคกิจสังคมซึ่งได้รับการเลือกตั้งเพียงแค่ 18 คนแต่สามารถรวบรวมพรรคการเมืองอื่น ๆ อีกจำนวน 15 พรรคจัดตั้งเป็นรัฐบาลสหพรรค โดยมี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

ภายใต้สภาวะการณ์ทางการเมืองที่แนวคิดของสังคมแยกออกเป็น 2 ฝ่ายคือ ฝ่ายกองทัพและฝ่ายระบอบราชการซึ่งสูญเสียอำนาจและความชอบธรรมจากเหตุการณ์เดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 พยายามที่จะหาทางฟื้นฟูอำนาจและความชอบธรรมของตนเองขึ้นอีกครั้งหนึ่งส่งผลให้การแถลงนโยบายของรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ดำเนินไปด้วยการเริ่มต้นชี้ให้เห็นถึง ความพยายามของรัฐบาลชุดนี้ที่ต้องการสลายความแตกแยกดังกล่าวด้วยการใช้กลไกหรือเครื่องมือทางเศรษฐกิจที่เป็นธรรมแก่ทุกคนในสังคมมาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยม.ร.ว.คึกฤทธิ์ นายกรัฐมนตรี กล่าวว่า รัฐบาลผสมชุดนี้

ตระหนักถึงปัญหาสำคัญของชาติบ้านเมืองของเราที่กำลังเผชิญอยู่ท่ามกลางความตึงเครียด เรา กำลังเผชิญกับความแตกแยกซึ่งกำลังเริ่มปรากฏขึ้น เราเริ่มเห็นความเป็น “เรา” เป็น “เขา” มากขึ้นทุกที ทุกวันนี้เราทุกคนก็ได้ยินเสียงที่กล่าวขวัญถึงความแตกต่างและการต่อสู้ระหว่างชนชั้นตลอดจน การล้มล้างรุนแรงต่าง ๆ เสียงเรียกร้องเหล่านี้ หาใช่เรื่องเหลวไหลเสียทีเดียวไม่ เราต้องยอมรับ ความเป็นจริงว่า ในบ้านเมืองของเราขณะนี้มีความไม่เป็นธรรมหลายประการ เราต้องยอมรับว่า ความไม่เป็นธรรมที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้ เป็นความบกพร่องและผิดพลาดของการบริหารราชการในอดีตที่ เราต้องรีบแก้ไขรีบขจัดปัดเป่าเสียแต่บัดนี้ รัฐบาลผสมชุดนี้มีความเชื่อว่ากระบวนการสร้างสรรค์ ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคมที่ก่อปรด้วยความเป็นธรรมนั้นไม่จำเป็นต้องดำเนินบน วิธีทางแห่งการล้มล้างชนชั้นใด ๆ ก็มีทางสู่ความสำเร็จได้อย่างแน่นอน (จิตา กลิ่นสุนทร, 2525, หน้า 146 อ้างถึงใน บุญศรี ยี่มะ, 2547, หน้า 58)

แม้ว่าการแถลงนโยบายนั้นกระทำในนามรัฐบาลแต่นโยบายที่ประกาศออกมานั้นถือเป็น นโยบายของพรรคกิจสังคม เนื่องด้วยเหตุที่พรรคกิจสังคมเป็นผู้รับผิดชอบที่สำคัญในการร่างนโยบาย โดยเฉพาะนโยบายเศรษฐกิจที่พรรคการเมืองนี้มีธุรกิจธนาคารและตัวหัวหน้าพรรคซึ่งเป็นหนึ่งในผู้ถือหุ้น คนสำคัญของธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การและธุรกิจอุตสาหกรรมของสมาชิกพรรครายอื่น ๆ จึงถือว่าเป็น ผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องของเศรษฐกิจดีกว่าพรรคการเมืองอื่น ๆ อีกทั้งนโยบายที่ร่างขึ้นมานั้น ส่งผลดีโดยภาพรวมต่อพรรคร่วมรัฐบาลอื่น ๆ ด้วย พรรคกิจสังคมจึงถือว่าเป็นผู้ประสานประโยชน์ให้กับ รัฐบาลสหพรรค นอกจากนั้น เมื่อพิจารณาถึงการกำกับดูแลการนำนโยบายไปปฏิบัติจะพบว่า ผู้ที่จะ รับผิดชอบโดยตรงคือ นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังและรัฐมนตรีว่าการ กระทรวงมหาดไทยซึ่งทั้งหมดก็สังกัดพรรคกิจสังคม เช่นเดียวกัน คนทั่วไปก็มีความรู้สึก ว่า นโยบายของ รัฐบาลสหพรรคเป็นนโยบายของพรรคกิจสังคม นโยบายที่เป็นที่รู้จักกันดีก็คือ “นโยบายผันเงินหรือ เงินผัน” แต่นโยบายที่มีลักษณะเป็นประชานิยมนี้ไม่ได้มีเพียงนโยบายเงินผันเท่านั้น นโยบายของรัฐบาล สหพรรคมีหลายประการที่กล่าวได้ว่า เป็นนโยบายหาเสียงเพื่อหวังคะแนนนิยมในการเลือกตั้งครั้งต่อไป กล่าวคือ รัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ได้กำหนดนโยบายออกเป็น 5 เป้าหมาย ในการแถลงนโยบายต่อ สภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 19 มีนาคม พ.ศ. 2518 คือ เป้าหมายทางเศรษฐกิจ เป้าหมายทางสังคม เป้าหมายทางการบริหาร เป้าหมายทางการทหารและเป้าหมายทางการต่างประเทศแต่เป้าหมายที่ ถูกจับตามองและเป็นที่กล่าวขานมากที่สุดก็คือ เป้าหมายทางเศรษฐกิจที่รัฐบาลนี้ต้องการกล่าวถึงดังนี้

1. ต่อต้านและขจัดความยากจน โดยมุ่งให้ประชาชนที่บรรลุนิติภาวะทุกคนทำงานมีรายได้ อย่างน้อยไม่ต่ำกว่าเดือนละ 1,000 บาท ทุกคน
2. สร้างงานให้ประชาชนไทยในประเทศไทยได้ทำทุกคนภายในเวลาไม่เกิน 5 ปี
3. ต่อต้านภาวะเงินเฟ้อ

เป้าหมายทางเศรษฐกิจที่รัฐบาลได้กำหนดแผนเร่งด่วน โดยแยกออกเป็นแผนสำหรับชนบทและแผนสำหรับเขตเมือง แผนเร่งด่วนสำหรับชนบทก็คือ การจัดสรรเงินงบประมาณโดยมอบหมายให้สภาตำบลใช้จ่ายแรงงานในท้องถิ่นชุดคุณคลอง จัดทำฝายเก็บน้ำเป็นจำนวนทั้งสิ้น 2,500 ล้านบาท แผนดังกล่าวนี้เป็นที่รู้จักกันดีในนามของโครงการผันเงินหรือโครงการเงินผันนั่นเอง ส่วนในเขตเมืองรัฐบาลสหพรรคจะดำเนินการดังต่อไปนี้

1. โครงการสร้างอาคารสงเคราะห์จำนวน 2,000 หน่วยต่อปีเพื่อช่วยเหลือประชาชนผู้มีรายได้น้อยและยังขาดที่อยู่อาศัย

2. สำหรับประชาชนผู้บรรลุนิติภาวะแล้วและมีรายได้ต่ำกว่า 1,000 บาทต่อเดือนจะได้รับการสงเคราะห์ดังต่อไปนี้

2.1 ได้รับสิทธิโดยสภารรพประจำทางทุกสาย โดยไม่ต้องเสียค่าโดยสารรวมทั้งนักเรียนที่เป็นบุตรของบุคคลเหล่านี้ด้วย

2.2 บุตรของบุคคลเหล่านี้ได้รับสิทธิไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน ค่าหนังสือและค่าธรรมเนียมอื่น ๆ

2.3 ได้รับบริการด้านการรักษาความเจ็บป่วย โดยไม่ต้องเสียค่ารักษา

นโยบายผันเงินในพื้นที่ชนบทนั้น รัฐบาลใช้วิธีการจัดสรรเงินจำนวน 2,500 ล้านบาทผ่านสภาตำบลทั่วประเทศ โดยเฉลี่ยตำบลละประมาณ 480,000 บาท โดยดำเนินการในรูปของโครงการพัฒนาท้องถิ่นและช่วยเหลือประชาชนในชนบทให้มีความทำในฤดูแล้งหรือ ปรล. ซึ่งกล่าวโดยสรุปนโยบายของรัฐบาลสหพรรคที่มีลักษณะเป็นประชานิยมนั้น ประกอบไปด้วย นโยบายผันเงิน ตำบลละ 480,000 บาท นโยบายสร้างงานให้คนไทยทุกคนมีงานทำ นโยบายสร้างที่อยู่อาศัยให้ฟรี นโยบายโดยสภารรพประจำทางฟรี นโยบายรักษาพยาบาลฟรีสำหรับผู้ที่มิรายได้ไม่ถึง 1,000 บาทต่อเดือน รวมถึงนโยบายเรียนฟรีสำหรับบุคคลเหล่านี้ซึ่งนโยบายดังกล่าวของรัฐบาลสหพรรคซึ่งถูกทำให้กลายมาเป็นนโยบายของพรรคกิจสังคมในเวลาต่อมานั้น นับว่าเป็นกลยุทธ์ทางการเมืองที่ต้องการสร้างคะแนนนิยมในหมู่ประชาชน 3 ประการด้วยกัน ดังนี้

ประการแรก พรรคกิจสังคมและรัฐบาลสหพรรคต้องการใช้นโยบายสร้างคะแนนนิยมในหมู่ประชาชน เพื่อหวังสร้างความชอบธรรมทางการเมืองในสถานะที่ดำรงความเป็นรัฐบาลสหพรรคที่มีพรรคการเมืองรวมตัวกันมากที่สุดถึง 16 พรรคและพรรคกิจสังคมเป็นพรรคการเมืองที่มีจำนวน ส.ส. น้อยที่สุดเพียง 18 คนเท่านั้นซึ่งมีปัญหาในด้านเสถียรภาพของรัฐบาลสูง ดังนั้น คำกล่าวของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ถึงเรื่องนี้ว่า การเป็นนายกรัฐมนตรีของรัฐบาลผสมนั้นต้องทำงานหนักที่สุดเพราะนอกจากงานบริหารราชการแผ่นดินซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญแล้ว ยังมีการประสาน

ประโยชน์ของพรรคหรือฝ่ายต่าง ๆ ที่เข้ามาร่วมเป็นรัฐบาลด้วย (จิตวา กลิ่นสุนทร, 2525, หน้า 146 อ้างถึงใน บุญศรี ยีหะ, 2547, หน้า 60)

ประการที่สอง จากการจัดตั้งรัฐบาลสหพรรคซึ่งมีปัญหาในด้านเสถียรภาพดังกล่าว และเกิดขึ้นอย่างฉุกฉุนเพราะหลังจากที่รัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ไม่ได้รับความไว้วางใจจากสภาฯ ให้บริหารประเทศอาจนำไปสู่การยุบสภาเมื่อใดก็ได้ ส่งผลให้พรรคกิจสังคมในฐานะแกนนำรัฐบาล จำเป็นต้องใช้นโยบายที่มีลักษณะสร้างแรงจูงใจแก่ประชาชนสูงและเห็นผลได้ในระยะเวลาอันสั้น อย่างเช่นโครงการผันเงิน เพื่อหวังผลในการเลือกตั้งที่จะมีขึ้นในครั้งต่อไป

ประการที่สาม นอกเหนือจากการหาเสียงเพื่อสร้างคะแนนนิยมแก่รัฐบาล โดยเฉพาะพรรคกิจสังคมแล้ว นโยบายประชานิยมยังเป็นเครื่องมือของรัฐในการดึงประชาชนที่อยู่ตามชนบทไม่ให้กลายเป็นแนวร่วมของขบวนการนักศึกษาและประชาชนฝ่ายซ้ายที่กำลังดำเนินการแย่งชิงประชาชนให้เป็นแนวร่วมด้วยการทำให้เห็นว่ารัฐบาลให้ความสนใจกับประชาชนโดยทั่วไป โดยเฉพาะการมีนโยบายเร่งด่วนต่าง ๆ เพื่อให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนอย่างทันท่วงทีในขณะที่ประชาชนกำลังได้รับความเดือดร้อน

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่านโยบายของรัฐบาลสหพรรคเป็นนโยบายหาเสียงเพื่อหวังผลทางการเมือง โดยเฉพาะนโยบายผันเงินและเป็นนโยบายที่คิดค้นขึ้นมาอย่างกะทันหัน แต่สำหรับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์กลับเห็นว่า นโยบายนี้เป็นสิ่งที่ถูกต้องเพราะประชาชนส่วนใหญ่เป็นคนยากจนประกอบอาชีพเกษตรกรรม การช่วยเหลือคนส่วนใหญ่จะส่งผลดีโดยรวมทั้งนี้ นโยบายเงินผันนั้นนอกเหนือจากเป้าหมายของการให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนส่วนใหญ่ที่ยากจนทั่วประเทศแล้ว ในทางเศรษฐศาสตร์ นโยบายดังกล่าวจะส่งผลในด้านของการกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศที่กำลังถดถอยจากปัจจัยภายในและผลกระทบจากนอกประเทศด้วยการกระตุ้นการจับจ่ายใช้สอยของประชาชนดังคำแถลงนโยบายตอนหนึ่งที่ว่า รัฐบาลนี้เห็นว่าประชาชนมีรายได้ตามที่กำหนดเป้าหมายไว้ก็เมื่อประชาชนมีงานทำอย่างสมบูรณ์และเมื่อประชาชนมีรายได้ดีแล้ว ประชาชนย่อมมีกำลังซื้อสูงและอยู่ในวิสัยที่จะใช้จ่ายได้มากขึ้นเมื่อกำลังซื้อของประชาชนสูงมากแล้ว บรรยากาศในการลงทุนทางธุรกิจทุกแขนงก็ย่อมดีขึ้น

เมื่อสภาวะเศรษฐกิจดีขึ้นแล้ว ภาคธุรกิจการเงินและการธนาคาร การค้าและอุตสาหกรรมก็จะได้รับประโยชน์ไปโดยปริยายและเมื่อพิจารณาถึงพรรคกิจสังคมแล้วพบว่าเป็นการรวมตัวกันของบรรดานักธุรกิจการธนาคารและอุตสาหกรรม ผลดีทางเศรษฐกิจที่เป็นผลมาจากการประกาศใช้นโยบายของรัฐบาลจึงตกอยู่กับนักการเมืองและนายทุนของพรรคกิจสังคม

รัฐบาลสหพรรค เป็นรัฐบาลที่ทำงานบริหารประเทศซึ่งยังอยู่ในช่วงของบรรยากาศทางการเมืองหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 กระแสความตื่นตัวทางด้านแนวคิดประชาธิปไตยสิทธิเสรีภาพเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2517 ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่ให้การรองรับสิทธิและเสรีภาพของประชาชนมากที่สุดนับตั้งแต่มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญมาขณะที่อิทธิพลของกองทัพและระบบราชการที่ครองอำนาจมาอย่างยาวนานลดน้อยลงอย่างรวดเร็วภายหลังเหตุการณ์แต่ก็มีความพยายามที่ฟื้นคืนอำนาจของตนเองอยู่เป็นระยะ ๆ ในทำนองเดียวกันแนวคิดสังคมนิยมก็มีอิทธิพลแผ่ขยายไปอย่างกว้างขวางแม้กระทั่งรัฐบาล ม.ร.ว. เส็นีย์ ปราโมชซึ่งแถลงนโยบายเพื่อขอความไว้วางใจจากสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ. 2518 หลังจากมีการเลือกตั้งเป็นครั้งแรกของการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ปี พ.ศ. 2517 ยังประกาศใช้นโยบายเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมประชาธิปไตยด้วย (สมศักดิ์ ชันติวิริยะโยธิน, 2530, หน้า 42 อ้างถึงใน บุญศรี ยี่มะ, 2547, หน้า 62) ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เห็นว่า ภายใต้บรรยากาศทางการเมืองดังกล่าวประกอบกับสภาวะเศรษฐกิจที่เกิดสภาพชะงักงันซึ่งเกี่ยวพันกับสภาวะเศรษฐกิจโลกที่ตกต่ำจึงต้องเร่งสร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับสังคมและเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันก็ต้องสร้างความเป็นธรรมขึ้นในสังคมด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระจายรายได้และสวัสดิการให้ทั่วถึงทั้งสังคม แนวคิดดังกล่าวนี้นับว่ามีอิทธิพลอย่างมากต่อการกำหนดนโยบายและการนำนโยบายไปปฏิบัติจนออกมาเป็นนโยบายของรัฐบาล

นอกจากบริบทเชิงโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แนวคิดทางเศรษฐกิจเช่นว่านั้นยังเป็นผลมาจาก การสั่งสมตั้งแต่ครั้งร่ำเรียนในระดับปริญญาตรีทางด้านเศรษฐศาสตร์ ปรัชญาและการเมืองที่มหาวิทยาลัยอ็อกฟอร์ด ผู้นำพรรคกิจสังคมมีอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจแบบชาตินิยมและต้องการให้รัฐเข้าแทรกแซงในระบบเศรษฐกิจเพื่อกระจายทรัพยากรให้ทั่วทั้งสังคม ในขณะที่เดียวกันยังเห็นว่ารัฐเป็นผู้ที่มีบทบาทที่สำคัญในการสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่สังคมแต่กระนั้น แนวคิดของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ แตกต่างจากแนวคิดของผู้นำรายอื่น ๆ ในช่วงเวลานั้นโดยอยู่ระหว่างกึ่งกลางของแนวคิด 2 ขั้ว คือ ไม่เอียงไปทางสังคมนิยมมากเกินไปเหมือนนายปรีดี พนมยงค์ ขณะเดียวกันก็ไม่ต้องการให้รัฐเข้ามามีบทบาทในทุกเรื่องเหมือนแนวทางชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงครามนอกเหนือจากอุดมการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ บริบทเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมืองที่ดำรงอยู่เป็นปัจจัยหรือเงื่อนไขที่สำคัญต่อการนำนโยบายประชานิยมมาใช้แล้ว การที่นโยบายดังกล่าวสามารถผลักดันมาใช้ได้ยังเป็นผลมาจากโครงสร้างของพรรคกิจสังคมที่ประกอบด้วย กลุ่มของนักการเงิน นักการธนาคารและนักการอุตสาหกรรมที่เป็นนักการเมืองของพรรคและนายทุนพรรค อีกทั้งพรรคกิจสังคมแยกไม่ออก

จากความเป็นพรรคของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ที่มีอิทธิพลและบารมีสูงในการกำหนดทิศทางและกลยุทธ์การดำเนินงานทางการเมืองของพรรค ทำให้สามารถผลิตนโยบายที่ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างรวดเร็วและก่อประโยชน์ทางการเมืองแก่พรรคในแง่ของความนิยมทางการเมืองสูง

อย่างไรก็ตาม ในการเลือกตั้งครั้งต่อมาเมื่อวันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2519 แม้ว่าพรรคกิจสังคมได้รับการเลือกตั้งเพิ่มขึ้นจากเดิมคือ 45 ที่นั่งแต่หากพิจารณาในฐานะที่เป็นพรรคแกนนำรัฐบาลและทุ่มเทให้การใช้นโยบายที่มุ่งใจประชาชน เพื่อหวังผลทางการเมืองในการเลือกตั้งครั้งต่อไป จนที่เป็นที่กล่าวขานไปทั่วด้วยการนำชื่อของผู้นำพรรคไปใช้เรียกแทนสิ่งของสาธารณูปโภคต่าง ๆ เช่น ถนนคึกฤทธิ์ สะพานคึกฤทธิ์ คลองส่งน้ำคึกฤทธิ์ เป็นต้น นับว่าพรรคกิจสังคมไม่ประสบผลสำเร็จทางการเมือง ในขณะที่พรรคประชาธิปัตย์ซึ่งเป็นพรรคฝ่ายค้านกลับได้รับคะแนนนิยมมากที่สุด โดยได้รับเลือกตั้งมากถึง 114 คนและที่สำคัญการเลือกตั้งในครั้งนี้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ หัวหน้าพรรคและอดีตนายกรัฐมนตรีซึ่งลงสมัครรับเลือกตั้งในเขตดุสิตอันเป็นเขตที่กองทัพมอิทธิพลสูงกลับพ่ายแพ้การเลือกตั้ง แม้ว่านโยบายดังกล่าวนี้เป็นที่สนใจของประชาชนโดยเฉพาะประชาชนในเขตชนบทเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะโครงการ “เงินผัน” ที่ถือเป็นครั้งแรกที่ประชาชนในพื้นที่ได้รับโอกาสจากรัฐสามารถใช้เงินตามความต้องการของตนเอง โดยผ่านสภาตำบลในการสร้างสาธารณูปโภคตามที่ต้องการซึ่งจากการสำรวจของกระทรวงการคลังพบว่า ร้อยละ 92.1 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั่วประเทศจำนวน 1,113 คน เห็นว่า โครงการเงินผันมีประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมและควรจะดำเนินการต่อไป

สาเหตุสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้นโยบายประชานิยมของรัฐบาลที่มีพรรคกิจสังคมเป็นแกนนำกลับไม่ช่วยให้พรรคประสบความสำเร็จในการเลือกตั้งเพราะเป็นผลมาจากบรรยากาศทางการเมืองที่มีกระแสเรียกร้องสิทธิเสรีภาพตามระบอบประชาธิปไตยที่ขึ้นสูงเป็นอย่างยิ่ง มีการชุมนุมประท้วงเรียกร้องในด้านต่าง ๆ ทุกวัน ในขณะที่แนวคิดสังคมนิยมและขบวนการเคลื่อนไหวของลัทธิคอมมิวนิสต์กำลังแผ่ขยายอย่างรวดเร็วทั้งในประเทศและประเทศเพื่อนบ้านมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองไปเป็นระบบคอมมิวนิสต์ส่งผลทำให้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์พยายามดำเนินนโยบายสร้างความปรองดองให้กับทุกฝ่ายในสังคมแต่ผลที่ได้รับกลับสร้างความไม่พอใจทั้งจากฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวารวมถึงประเทศสหรัฐอเมริกาที่รัฐบาลมีนโยบายให้ถอนฐานทัพออกจากประเทศไทยจนสร้างความไม่พอใจให้แก่สหรัฐอเมริกาและกองทัพไทยที่ได้รับความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกามาโดยตลอด ส่งผลทำให้พื้นที่เขตดุสิตที่หัวหน้าพรรคกิจสังคมลงสมัคร ฝ่ายกองทัพพระนครให้ทหารในสังกัดไม่เลือกผู้นำพรรคการเมืองนี้ อย่างไรก็ตาม กลยุทธ์ทางการเมืองเช่นนี้ของพรรคกิจสังคมถือว่าประสบผลสำเร็จ หากพิจารณาในแง่ที่เป็นผู้บุกเบิกการนำนโยบายดังกล่าวไปใช้แล้วมีพรรคการเมืองอื่น ๆ

ในช่วงการเลือกตั้งในเวลาต่อมาได้หยิบยกนโยบายในลักษณะดังกล่าวนี้มาใช้ทั้งในฤดูกาลรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งหรือในขณะที่เป็นรัฐบาล เช่น นโยบายอีสานเขียวและนโยบายฮาร์ปปีนบารูของพรรคความหวังใหม่ เป็นต้น

12.4 “อีสานเขียว” นโยบายประชานิยมของพรรคความหวังใหม่

พรรคความหวังใหม่ก่อตั้งเมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2533 โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อทำให้ความใฝ่ฝันของพลเอกเขาวลิต บงไญยุทธ ผู้บัญชาการทหารบกกลายเป็นความจริงในตำแหน่งนายกรัฐมนตรี หลังจากมีบทบาททางการเมืองที่สำคัญแต่อยู่เบื้องหลังมาอย่างยาวนานตลอด 8 ปีของการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์และเข้ารับตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมในรัฐบาลของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2533 ก่อนที่จะลาออกเมื่อวันที่ 11 มิถุนายน ในปีเดียวกันเพื่อเตรียมการจัดตั้งพรรคการเมืองใหม่ นโยบายและแนวทางในการดำเนินงานทางการเมืองของพรรคการเมือง ที่มีการใช้สัญลักษณ์เป็นดอกทานตะวันแห่งนี้จึงแยกไม่ออกจากความคิดและตัวตนของพลเอกเขาวลิตเหมือนในรัฐบาลประชานิยมสมัยก่อนๆ

ก่อนหน้าที่พรรคความหวังใหม่จะมีการจดทะเบียนจัดตั้งพรรคและการดำเนินงานทางการเมืองอย่างเป็นทางการนั้น พลเอกเขาวลิตได้เดินทางไปทำความรู้จักและพบปะกับประชาชนทั่วประเทศหวังจะได้ข้อมูลชีวิตความเป็นอยู่ ปัญหาต่าง ๆ ที่ประชาชนประสบอยู่ในชีวิตประจำวัน อย่างไรก็ตาม นโยบายของพรรคที่ใช้เป็นเครื่องมือในการหาเสียงเลือกตั้งนั้นกลับไม่ใช่ในนโยบายที่คิดค้นขึ้นมาใหม่หลังจากมีการจัดตั้งพรรคความหวังใหม่แล้วแต่เป็นการหยิบยกเอาโครงการที่พลเอกเขาวลิตใช้เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกซึ่งเป็นโครงการที่ประสบความสำเร็จในการโฆษณาประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จักของประชาชน เช่น โครงการอีสานเขียวในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โครงการฮาร์ปปีนบารูหรือความหวังใหม่ในเขตพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ กล่าวได้ว่า พรรคความหวังใหม่เป็นพรรคการเมืองที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทเชิงโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นเผด็จการเพราะหลังจากที่ตั้งพรรคการเมืองได้ไม่กี่เดือนก็เกิดเหตุการณ์คณะทหารในนาม “สภารักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ” หรือ รสช. ยึดอำนาจของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 โดยให้เหตุผลสำคัญในการยึดอำนาจว่ามาจากความไม่พอใจที่มีต่อปัญหาการคอร์รัปชันอย่างรุนแรงของรัฐบาลที่ถูกเรียกขานว่า “บุปเฟต์คาบิเนต” อันเป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นถึง การร่วมมือกันในการทำธุรกิจการเมืองอย่างมโหฬารในหมู่ผู้ที่มีอำนาจทางการเมือง

การเข้ายึดอำนาจในครั้งนี้ คณะ รสช. ได้ประกาศกฎอัยการศึกและให้พรรคการเมืองยุติกิจกรรมทางการเมืองต่าง ๆ ชั่วคราวก่อนที่จะประกาศเลิกกฎอัยการศึกและให้พรรคการเมืองสามารถดำเนินกิจกรรมทางการเมืองได้อีกครั้งเมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2534 บรรยากาศทาง

การเมืองเช่นนี้มีผลต่อการดำเนินกลยุทธ์ทางการเมืองของพรรคความหวังใหม่ โดยเมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2534 พรรคเปิดตัวให้ประชาชนรู้จักอย่างกว้างขวางเป็นครั้งแรกด้วยการจัดงาน “วันแห่งความหวังใหม่” ประกาศจุดยืนทางการเมืองที่เปรียบเสมือนนโยบายของพรรค 3 ประการ กล่าวคือ ประการแรก พรรคความหวังใหม่ประกาศที่จะทำลายวงจรอุบาทว์ทางการเมืองให้หมดสิ้นซึ่งหมายถึง การขจัดปัญหาการคอร์รัปชัน การเลือกตั้งที่มีการซื้อสิทธิขายเสียงและการทำรัฐประหาร ซึ่งต่างเชื่อมโยงซึ่งกันและกันจนนำมาสู่ปัญหาความเสื่อมถอยของระบอบประชาธิปไตย ประการที่สอง บรรยาการทางการเมืองที่ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของคณะทหารในนาม รสช. พรรคความหวังใหม่จึงประกาศที่จะสร้างประชาธิปไตยใหม่ให้เกิดขึ้นมาอย่างรวดเร็วและประการสุดท้าย พรรคความหวังใหม่ต้องการผลักดันให้มีการเลือกตั้งใหม่ทันที แทนที่รัฐบาลจัดตั้งของคณะทหาร รสช. ที่ไม่ได้ผ่านกระบวนการประชาธิปไตยที่ถูกต้อง

การเลือกตั้งครั้งแรกของพรรคความหวังใหม่เมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2535 หลังจากการก่อตั้งพรรคได้เพียง 1 ปีเศษ นับว่าประสบความสำเร็จพอสมควรจากการใช้กลยุทธ์ทางการเมืองที่เลือกหยิบยกประเด็น “นายกฯ ภาคอีสาน” เนื่องจากผู้สมัครของพรรคที่มีโอกาสได้รับการเลือกตั้งส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ภาคอีสาน ประกอบกับนโยบายในการหาเสียงที่สำคัญคือ นโยบายอีสานเขียวส่งผลให้พรรคได้รับเลือกทั้งหมด 72 ที่นั่ง เป็นอันดับสองรองจากพรรคสามัคคีธรรมซึ่งถือเป็นพรรคการเมืองที่คณะ รสช. อยู่เบื้องหลังการก่อตั้งและดำเนินกิจกรรมทางการเมืองที่มุ่งหวังสืบทอดอำนาจของผู้นำ รสช. ต่อไปโดยใช้กระบวนการทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือ แต่ในการเลือกตั้งครั้งต่อมาเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2539 พรรคความหวังใหม่ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดีและทำให้ผู้นำพรรคก้าวขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเนื่องจากการเลือกตั้งเป็นจำนวนสูงสุด 125 ที่นั่ง สาเหตุประการสำคัญก็คือ การย้ายพรรคของอดีต ส.ส. เป็นจำนวนมากที่อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของนายเสนาะ เทียนทอง อดีตเลขาธิการพรรคชาติไทย หลังจากที่พรรคชาติไทยประสบความสำเร็จทางการเมืองมาแล้วจนส่งผลให้นายบรรหาร ศิลปอาชา หัวหน้าพรรคชาติไทยได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีหลังการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2538 อย่างไรก็ตาม พรรคความหวังใหม่ก็ไม่สามารถชนะการเลือกตั้งในจำนวนที่มากมายอย่างถล่มทลาย ผู้สมัครที่ได้รับการเลือกตั้งส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ในพื้นที่การเลือกตั้งภาคอีสานเพราะในการเลือกตั้งครั้งนี้ พรรคความหวังใหม่ยังคงเลือกใช้กลยุทธ์เดิมในการหาเสียงเลือกตั้งคือ การเสนอตัวเป็น “นายกฯภาคอีสาน” ทำให้การขยายฐานความนิยมในทางการเมืองที่ต่อพรรคไม่สามารถแพร่กระจายไปยังภาคอื่น ๆ ได้อย่างกว้างขวาง

สำหรับประเทศไทย เพิ่งจะมีการใช้นโยบายประชานิยมที่ชัดเจนในสมัยรัฐบาลพรรคไทยรักไทยภายใต้การนำของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ได้ก่อให้เกิดกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลง

อย่างรุนแรงจนเรียกได้ว่าเป็นการขุดรากถอนโคนการเมืองแบบเก่า เช่น ปัญหาข้าราชการประจำ อิทธิพลของฝ่ายทหาร ฯลฯ ตลอดจนการบริหารงาน 4 ปีที่ผ่านมา กระแสการเปลี่ยนแปลงได้จัดระเบียบการเมืองใหม่และก่อให้เกิดโครงสร้างทางการเมืองใหม่ขึ้น ประชาชนคนไทยได้พรรคการเมืองที่เข้มแข็ง เป็นข้อเท็จจริงที่ทำให้เชื่อได้ว่า กระแสการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะยังคงอยู่กับการเมืองไทยตลอดไปและจะยิ่งทวีความมั่นคงขึ้นจนกลายเป็นโครงสร้างการเมืองรูปแบบใหม่ที่ถาวรในอนาคต (ภุรี พงษ์เจริญ, 2548, หน้า 1)

ในปัจจุบัน สังคมไทยก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์เต็มไปด้วยปัญหาต่างๆ มากมายซึ่งพอกพูนทับถมกันอยู่อย่างสลับซับซ้อน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม การเมืองและการต่างประเทศ ในสถานการณ์ที่การพัฒนาทางเศรษฐกิจเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ชักนำให้ประเทศไทยก้าวไปสู่ความสัมพันธ์กับกระแสโลกเศรษฐกิจไร้พรมแดน เทคโนโลยีที่ทันสมัยหรือระบบการเมืองอำนาจนิยมรูปแบบใหม่ ความสลับซับซ้อนของอำนาจทางการเมือง อำนาจของเศรษฐกิจของทุนไร้พรมแดนล้วนพันพันนาการประชาชนในประเทศที่กำลังพัฒนายินยอมตกอยู่ใต้อาณัติโดยไม่รู้ตัว ประชาชนตกเป็นเบี้ยล่างสุดของอำนาจมหาอำนาจทำให้ต้องตกอยู่ในสภาพที่ทุกข์ยากเดือดร้อนอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ผลกระทบที่ตามมาภายหลังก็คือ วิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2540 นับว่ารุนแรงที่สุดในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย หากลองมองย้อนกลับไปดูพื้นฐานของเศรษฐกิจการเมืองของไทยในช่วงปี พ.ศ. 2523 จะเห็นได้ถึงลักษณะ 4 ประการ คือ

1. เศรษฐกิจเติบโตสูง ร้อยละ 6-8 ต่อปี โดยไม่มีวิกฤติร้ายแรง
 2. ความเจริญเติบโตนี้อาศัยเงินออมที่มีมาก (ประมาณร้อยละ 30 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมของชาติหรือ GDP)
 3. รัฐให้การคุ้มครองเศรษฐกิจ เช่น กำหนดค่าเงินคงที่ คุ้มครองธนาคารภายในกำหนดระดับการแข่งขันภายในได้เหมาะสม
 4. ขณะที่เศรษฐกิจเจริญเติบโต ฝ่ายการเมืองไม่ได้ถกเถียงกันเรื่องกลยุทธ์ทางเศรษฐกิจ แต่จะไปพูดถึงแนวทางการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจากระบอบเผด็จการเป็นระบอบประชาธิปไตยจึงคาดหวังว่าประเทศไทยจะพัฒนาประชาธิปไตยไปสู่สังคมสมัยใหม่ที่สอดคล้องกับกระแสโลกาภิวัตน์
- จากพื้นฐานข้างต้นนี้ เมื่อถึงปี พ.ศ. 2527 ได้เกิดการเปลี่ยนไปถึง 3 ประการ คือ
1. นโยบายกลางปี พ.ศ. 2523 เปลี่ยนจากความเจริญเติบโตทางการเกษตร เป็นการส่งออกสินค้าภาคอุตสาหกรรมและบริการ
 2. อาศัยเงินมีเงินทุนท่วมและการลงทุนทางตรงของประเทศกลายเป็นองค์ประกอบที่ใหญ่มาก
 3. การเงินเปิดเสรีในระหว่างปี พ.ศ. 2533 ถึงปี พ.ศ. 2536

ปัจจัยทั้งหมดที่กล่าวมานี้ทำให้ประเทศไทยถูกหลอมรวมเข้ากับโลกาภิวัตน์ การเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นเร็วมากส่งผลให้ทุกสถาบันของไทยต้องปรับตัวแต่ประเทศไทยเปิดเสรี ผิดจังหวะเพราะช่วงนั้นประเทศตะวันตกและญี่ปุ่นอยู่ในช่วงถดถอยและมีสภาพคล่องมาก ทุนต่างประเทศจึงไหลเข้ามาในปี พ.ศ. 2538 ปีเดียวเงินไหลเข้าประเทศมากกว่าเงินทุนในปี พ.ศ. 2523 ทั้งหมดรวมกัน เงินภายนอกที่ไหลเข้ามีขนาดใหญ่มากส่งผลให้เกิดวิกฤติเศรษฐกิจเมื่อปี พ.ศ. 2540 ขึ้น เพราะเงินไม่มีที่ไปจึงเกิดการลงทุนมากเกินไปและเกิดการเก็งกำไรจากนั้นเงินก็ไหลออกค่าของเงินจึง ลดลง กิจกรรมที่เป็นหนี้ต่างประเทศต้องชำระหนี้เพิ่มขึ้นเป็นเท่าตัว ในที่สุดกิจการที่ไม่สามารถชำระหนี้ได้ ก็ต้องปิดตัวลง จากวิกฤติดังกล่าวส่งผลกระทบต่อการเมืองมี 2 ประการคือ ธนาการซึ่งเป็นหัวใจทาง การเมืองเดิมพึ่งพินาศและเงินทุนต่างประเทศไหลเข้ามาเพื่อซื้อชากเศรษฐกิจของไทย

ผลสำคัญว่าด้านเศรษฐกิจ คือ ผลทางการเมืองและสังคมเนื่องจากการรับรู้ของคนไทย เปลี่ยนแปลงไป เหล่านักธุรกิจไม่ได้คิดว่าตนเองผิด บริษัท 7,000 แห่งต้องเลิกกิจการอีก 55,000 แห่ง ต้องเป็นหนี้และล้มละลายลง ธนาการพาณิชย์ 8 แห่งและสถาบันทางการเงินประมาณ 80 แห่งต้อง ปิดกิจการ บริษัทร่วมทุนขนาดใหญ่ 2-3 แห่งต้องพิการ กิจการอื่นก็ต้องลดขนาดและขายทรัพย์สิน มีคนตกงานไม่ต่ำกว่า 2.2 ล้านคนและที่สำคัญประเทศไทยก่อนนี้เพิ่มขึ้นมาราว 1.7 ล้านบาท (จิตติศักดิ์ นันทพานิช และ สมลักษณ์ ศรีมาลี, 2542, หน้า 12) ต้องยอมรับว่าวิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น นั้นเป็นผลสืบเนื่องมาจาก พื้นฐานและปัญหาทางเศรษฐกิจ การเงินของประเทศไทย ส่วนหนึ่งเป็นผลมา จากโครงสร้างและพื้นฐานการปรับตัวที่ไม่พร้อมของเศรษฐกิจไทยในการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของ โลกในยุคโลกาภิวัตน์ อีกส่วนหนึ่งถือเป็นส่วนสำคัญก็คือ ความผิดพลาดในการดำเนินนโยบายของรัฐ ในเชิงมหภาคของทั้งรัฐบาล นักการเมืองและข้าราชการประจำซึ่งมีส่วนรับผิดชอบในเรื่องของ การบริหารประเทศ

ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า การเกิดวิกฤติเศรษฐกิจไทยเป็นผลมาจากกระบวนการสะสม ปัญหาที่เกิดจากความผิดพลาดในการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีและแก้ปัญหาแบบ กลไกตลาดอยู่และความรุนแรงของวิกฤติดังกล่าว เป็นเครื่องสะท้อนถึงความซับซ้อนของปัญหา ตลอดจนความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างปัจจัยต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศด้วย การรับรู้ของ คนไทยเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจาก แต่เดิมคนไทยมองว่ารัฐเป็นผู้พิทักษ์หรือเป็นมิตรแต่วิกฤตินี้ทำให้ ความรู้สึกดี ๆ เหล่านั้นหายไปเพราะรัฐบาลไม่สามารถจัดการกับเศรษฐกิจมหภาคได้ รัฐบาลไม่ ช่วยเหลือธุรกิจ มีหน้าซำยังไปทำตามกองทุนไอเอ็มเอฟที่ช่วยขายกิจการของคนไทยดังนั้น คนไทยจึง ต้องการให้รัฐบาลกลับมามีบทบาทในการดูแล ช่วยเหลือประชาชน เป็นผู้พิทักษ์ผลประโยชน์ของ ประชาชนเหมือนในอดีต

12.5 นโยบายประชานิยมในยุค “คิดใหม่ ทำใหม่” ของพรรคไทยรักไทย

พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร ได้ก่อตั้งพรรคไทยรักไทยขึ้นในปี พ.ศ. 2541 นั้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรและประเทศไทยที่ประสบกับปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2540 และเพื่อที่จะนำพาประเทศไทยให้รุ่งเรืองเช่นในอดีตก่อนที่จะเกิดวิกฤติอีกครั้งหนึ่งและเมื่อได้รับคะแนนเสียงจากประชาชนเข้ามาเป็นรัฐบาลเมื่อปี พ.ศ. 2544 พันตำรวจโททักษิณยังอธิบายถึงการนำนโยบายประชานิยมเข้ามาใช้ก็เพื่อลดทอนปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นจากช่องว่างของคนรวยและคนจนเท่านั้นซึ่งสาเหตุที่ทำให้รัฐบาลสามารถใช้นโยบายประชานิยมได้ก็เพราะว่าเศรษฐกิจของประเทศไทยได้ฟื้นตัวมาในระดับหนึ่งแล้วจึงสามารถใช้นโยบายการขยายตัวทางเศรษฐกิจได้ซึ่งที่จริงกองทุนไอเอ็มเอฟและธนาคารโลกได้ผลักดันมาก่อนหน้านี้แล้วดังจะเห็นได้จากการกำหนดให้แผนสวัสดิการสังคมเป็นส่วนหนึ่งของเงื่อนไขในการกู้ยืมเงินขณะเดียวกัน ในแง่ของสวัสดิการสังคม นโยบายประชานิยมเป็นตัวสะท้อนให้เห็นว่า ประเทศไทยยังขาดการจัดเครือข่ายความปลอดภัยอย่างเป็นระบบมาตั้งแต่ต้นซึ่งเป็นลักษณะทั่วไปของประเทศในเอเชียที่แตกต่างไปจากประเทศแถบตะวันตก อย่างไรก็ตาม พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีได้เข้าสู่รูปแบบการเมืองแบบประชานิยมอย่างรวดเร็วทั้งจากแนวทางของนโยบายการใช้ถ้อยคำโวหารเข้าถึงผู้คนระดับล่างได้อย่างถึงอกถึงใจโดยดูได้จากการปราศรัยของนายกรัฐมนตรีในวาระต่าง ๆ ล้วนแต่มีจุดมุ่งหมายในการแสวงหาแรงสนับสนุนจากประชาชนระดับล่าง ดังที่กล่าวมาตามแบบของผู้นำประชานิยมในประเทศละตินอเมริกา

การดำเนินงานของพรรคไทยรักไทย จะมีลักษณะเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไปภายใต้สโลแกน “คิดใหม่ ทำใหม่ เพื่อคนไทยทุกคน” ซึ่งจะเน้นที่การมีส่วนร่วมของประชาชน โดยมีนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญและตัวแทนพรรคได้ลงพื้นที่ศึกษาปัญหา ร่วมรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะในทุก ๆ ปัญหาผ่านการวิจัยสำรวจแบบเป็นทางการและแบบไม่เป็นทางการซึ่งมีทั้งปัญหาเรื่องของการเมือง เศรษฐกิจและสังคม พร้อมวางกรอบแนวทางการแก้ไขปัญหานั้นที่แท้จริงของประเทศพัฒนาเป็นนโยบายของพรรคไทยรักไทยที่ครอบคลุมทุกด้านและนำเสนอต่อประชาชนในการเลือกตั้งที่จะมีขึ้น จะเห็นได้ว่า ในการกำหนดนโยบายของพรรคไทยรักไทยนั้นเป็นการนำเสนอนโยบายในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในระดับรากหญ้าซึ่งเป็นผู้ที่มีสิทธิลงคะแนนเสียงเป็นส่วนใหญ่ของประเทศ ภายใต้ข้อวิพากษ์วิจารณ์ต่อรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ว่า ไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหาของประเทศที่สืบเนื่องมาจาก วิกฤติการณ์เศรษฐกิจที่เกิดขึ้นปี พ.ศ. 2540 ได้อันเป็นที่มาของนโยบายที่เรียกขานกันทั่วไปว่า นโยบายประชานิยม อาจนับได้ว่า พรรคไทยรักไทยเป็นพรรคการเมืองแรกของไทยที่เริ่มแนวนโยบายในรูปแบบดังกล่าว

พรรคไทยรักไทย ได้เสนอภาพลักษณ์ของพรรคออกมาในฐานะเป็นผู้ที่จะมาแก้ไขปัญหา และนำพาประเทศไทยให้หลุดพ้นออกจากปัญหาที่เป็นอยู่ ชัยชนะอย่างถล่มทลายของพรรคไทยรักไทยที่เกิดขึ้นเมื่อต้นปี พ.ศ. 2544 ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะ พรรคไทยรักไทยสามารถเสนอนโยบายที่ “โดนใจ” ทั้งกลุ่มผู้ลงทุนและกลุ่มพลังอื่น ๆ ของสังคม นั้นเอง เช่น นโยบายการพักชำระหนี้ของเกษตรกรรายย่อย 3 ปี, นโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งละ 1 ล้านบาทหรือนโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรค เป็นต้น แต่จุดที่สำคัญที่เห็นได้ชัดเจกว่า พรรคไทยรักไทยแตกต่างจากพรรคอื่น ๆ ก็ตรงที่เมื่อพรรคไทยรักไทยได้จัดตั้งรัฐบาลได้สำเร็จก็ได้เร่งดำเนินการตามสัญญาและตามนโยบายที่ทางพรรคได้ใช้หาเสียงไว้กับประชาชนอย่างรวดเร็วเช่น เงินจำนวน 77,000 ล้านบาทได้ถูกแจกจ่ายไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ จุดนี้จึงเป็นคำตอบหนึ่งที่ทำไม ? พรรคไทยรักไทยถึงได้รับความนิยม (เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ, 2546, หน้า 45-46) และเมื่อพรรคไทยรักไทยออกโครงการในลักษณะประชานิยมขึ้นอีกหรือที่เรียกกันว่า “โครงการเอื้ออาทร” เช่น บ้านเอื้ออาทรหรือคอมพิวเตอร์เอื้ออาทร โครงการต่าง ๆ ได้ถูกเสนอขึ้นมามากมาย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะเรียกร้องให้ประชาชนสนองตอบต่อแบรนด์ (Brand) และติดอยู่กับภาพลักษณ์ (Image) ของพรรคไทยรักไทยซึ่งมีทั้งการแจกและแถม เพื่อสนองตอบต่อความต้องการทางวัตถุของประชาชนและการป้อนวัตถุให้แก่ประชาชนนี้ทางพรรคได้ทำการ “ขายตรง” ในนโยบายประชานิยมให้แก่ประชาชนโดยตรง เพื่อรับเครดิตเข้าตัวเพราะจะมีการสร้างภาพและประชาสัมพันธ์ว่า สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่รัฐบาลจัดให้โดยตรงโดยไม่ผ่านมือบุคคลที่สาม แม้จะมีการใช้อำนาจของรัฐ เป็นมือเป็นไม้ในการป้อนความต้องการทางวัตถุให้แก่ประชาชนในระดับรากหญ้าก็ตาม (เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา, 2548, หน้า 14)

ภายหลังการเลือกตั้งที่เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548 ความสำเร็จของพรรคไทยรักไทยที่ได้กลับขึ้นมาเป็นรัฐบาลอีกครั้งด้วยคะแนนเสียงที่ท่วมท้นมีฐาน ส.ส. ที่มากขึ้นกว่าเดิมแล้วทั้งสิ้น 377 เสียง นับได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์ทางการเมืองไทยที่พรรคเดียวได้รับเลือกตั้งเกินกึ่งหนึ่งของสภาจนสามารถจัดตั้งรัฐบาลพรรคเดียวเป็นรัฐบาลเสียงข้างมาก (Majority Government) ได้ นับเป็นชัยชนะที่ยืนยันถึงศักยภาพในการบริหารจัดการทั้งภายในและภายนอก บนดิน ได้ดินและเป็นความสำเร็จที่มีต้นสายปลายเหตุสามารที่จะอธิบายทุกอย่างอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ได้ไม่ใช่เกิดขึ้นด้วยความบังเอิญ จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นเครื่องบ่งชี้ได้ว่า “การเมืองแบบประชานิยม” กำลังหยั่งรากลึกลงสู่สังคมการเมืองไทยลงไปทุกที ภายหลังจากที่พันตำรวจโททักษิณ ผู้นำพรรคไทยรักไทยเปิดศักราชใหม่ของการเมืองในรูปแบบนี้เพื่อการบริหารประเทศตลอดช่วง 4 ปีที่ผ่านมา ไม่เพียงเฉพาะนโยบายการหาเสียงของพรรคและนโยบายของรัฐบาลที่ตนเองเป็นแกนนำซึ่งมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาที่ให้ผลสำเร็จเป็นรูปธรรม ชัดเจน รวดเร็ว ในระยะเวลาอันสั้นเพื่อแลกกับคะแนนนิยมทางการเมืองจากประชาชน (ภูริ พงษ์เจริญ, 2548, หน้า 2-3)

การเมืองแบบประชานิยมยังรวมถึงองค์ประกอบอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นบุคลิกภาพ ส่วนตัวของพันตำรวจโททักษิณ นายกรัฐมนตรีที่รวมศูนย์อำนาจผูกขาดการตัดสินใจ ไม่ค่อยรับฟังเสียงทัดทานจากผู้อื่นหรือการสื่อสารทางการเมืองของนายกรัฐมนตรีเองที่พยายามจะสื่อให้ประชาชนเห็นว่าตนเองนั้นมีความเด็ดขาด กล้าคิด กล้าที่จะตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ สามารถที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นและรอบรู้เรื่องราวมากกว่าบุคคลอื่น ๆ โดยเฉพาะตัวนโยบายนั้นพรรคไทยรักไทยประสบความสำเร็จในการขายนโยบายประชานิยมเมื่อการเลือกตั้งในครั้งที่ผ่านมามีกระแสทั้งในการเลือกตั้งครั้งล่าสุดเมื่อต้นปี พ.ศ. 2548 จะเห็นได้ว่า พรรคการเมืองต่าง ๆ ล้วนหันมานำเสนอนโยบายที่ไม่แตกต่างจากพรรคไทยรักไทยเลย ถึงแม้ว่าจะมีการเรียกขานและนำเสนอชุดนโยบายหาเสียงของพรรคตนเองในลักษณะที่แตกต่างกันออกไปไม่ว่าจะเป็น “สัจจะนิยม” ของพรรคชาติไทยหรือ “สวัสดิการนิยม” ของพรรคมหาชน รวมถึงพรรคประชาธิปัตย์ที่พยายามจะวิพากษ์วิจารณ์ถึงข้อเสีย/ ข้อบกพร่องของการดำเนินนโยบายประชานิยมของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยที่ผ่านมาด้วยและจากการที่พรรคการเมืองแต่ละพรรคมีการปรับปรุงนโยบายของพรรคเพื่อนำเสนอต่อประชาชนในช่วงการรณรงค์หาเสียงครั้งนี้ พรรคประชาธิปัตย์ก็ไม่ต่างกับพรรคการเมืองอื่น ๆ นโยบายของพรรคนั้นก็กลับถูกสังคมมองว่า เป็นการเลียนแบบนโยบายประชานิยมของพรรคไทยรักไทยและด้วยเหตุที่พรรคประชาธิปัตย์ไม่ได้ทำการวิจัยนโยบายอย่างเป็นระบบ แนวนโยบายของพรรคประชาธิปัตย์จึงไม่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนแต่พรรคประชาธิปัตย์ก็ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงหรือไม่ยอมรับว่า กระแสการเมืองแบบประชานิยมทำให้ประชาชนต่างพอลอกพอใจต่อนโยบายที่ให้ผลเป็นรูปธรรมและมีความชัดเจนในระยะเวลานั้นเนื่องจาก ประชาชนได้รับการตอบสนองตามที่ตนเองต้องการ

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า นโยบายประชานิยมในประเทศไทยเกิดจากความพยายามของผู้นำแบบประชานิยมที่ต้องการจะตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนให้มากที่สุด เพื่อสร้างความนิยมให้พรรคและตนเองมากที่สุด ดังที่พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี เคยกล่าวไว้ว่า ก่อนเตรียมการเลือกตั้ง พรรคเราได้ไปอยู่กับประชาชนไปทำความรู้จักกับประชาชนทุกท้องที่ เราได้ไปจัดเวิร์คชอปร่วมกับเขาจนเป็นที่มาของนโยบายที่เราเรียกกันว่า **ประชานิยม** ก็ถ้าไม่นิยมประชาชน ไม่นิยมเขา เขาจะมาเลือกเราได้อย่างไร ถ้าหากว่านโยบายนี้ไม่เป็นนโยบายที่แก้ไขปัญหาของพวกเขา เราเป็น ส.ส.เรามีหน้าที่ต้องฟังประชาชน ต้องใกล้ชิดกับประชาชน การออกหน่วย การพบปะประชาชน การพูดคุยกับประชาชนตามที่ต่าง ๆ เป็นสิ่งที่เราสามารถเก็บเกี่ยวความรู้สึกของประชาชน ความคิดเห็นของประชาชนแล้วสิ่งที่เราคิด สิ่งที่เราพูดตรงใจเขานั้นแหละคือเขาพอใจ (ทักษิณ ชินวัตร, 2546, หน้า 3)

ในส่วนนโยบายของรัฐบาลที่เสนอออกมานั้นมีหลายด้าน ซึ่งพันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีได้แถลงนโยบายต่อรัฐสภาโดยแบ่งเป็นนโยบายหลัก ๆ 16 ด้าน คือ

1. นโยบายเร่งด่วน
2. นโยบายเศรษฐกิจ
3. นโยบายการสร้างรายได้
4. นโยบายการพาณิชย์และเศรษฐกิจระหว่างประเทศ
5. นโยบายด้านการคมนาคม
6. นโยบายด้านการพัฒนาแรงงาน
7. นโยบายด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
8. นโยบายด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
9. นโยบายการพลังงาน
10. นโยบายการเสริมสร้างสังคมเข้มแข็ง
11. นโยบายการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม
12. นโยบายความมั่นคงแห่งรัฐ
13. นโยบายด้านการต่างประเทศ
14. นโยบายความปลอดภัยของประชาชน
15. นโยบายการบริหารราชการแผ่นดิน
16. นโยบายพัฒนาภูมิภาคและกรุงเทพมหานคร

นโยบายที่ถูกละทิ้งว่าเป็นนโยบายประชานิยมส่วนมาก จะอยู่ในส่วนที่เป็นนโยบายเร่งด่วน และนโยบายใหม่ ๆ บางอย่าง เช่น นโยบายแปลงสินทรัพย์ให้เป็นทุน สำหรับนโยบายเร่งด่วนของรัฐบาลนั้นมีดังนี้

1. พักชำระหนี้ให้กับเกษตรกรรายย่อยเป็นเวลา 3 ปี เพื่อแก้ปัญหาหนี้สินของเกษตรกร โดยวางระบบการฟื้นฟูและให้ความช่วยเหลือปรับโครงสร้างการผลิตอย่างครบวงจร
2. จัดตั้งกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งละ 1 ล้านบาทเพื่อเป็นแหล่งเงินทุน สร้างอาชีพ เสริมและสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนในชุมชนและวิสาหกิจขนาดเล็กในครัวเรือนพร้อมทั้งรัฐบาลจะจัดให้มีโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เพื่อให้แต่ละชุมชนได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาสินค้า
3. จัดตั้งธนาคารประชาชน เพื่อกระจายโอกาสการเข้าถึงแหล่งเงินให้กับประชาชนผู้มีรายได้น้อย เพื่อสร้างทางเลือกและลดการพึ่งพาแหล่งเงินกู้ยืมในระบบ
4. จัดตั้งธนาคารวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดเล็เพื่อพัฒนาผู้ประกอบการเดิมและเพิ่มจำนวนผู้ประกอบการใหม่อย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างและรักษารฐานการผลิต การจ้างงาน การสร้างรายได้และเป็นแกนหลักในการสร้างความเติบโตและเสถียรภาพทางเศรษฐกิจในอนาคต

5. จัดตั้งบรรษัทกลางในการบริหารสินทรัพย์ เพื่อดำเนินการให้หนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ ออกจากระบบของธนาคารพาณิชย์โดยเร็วและเป็นระบบเบ็ดเสร็จเพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่ สถาบันการเงินในการปล่อยสินเชื่อให้กับภาคการผลิตและบริการ

6. พัฒนารัฐวิสาหกิจให้เป็นองค์กรหลักในการกอบกู้เศรษฐกิจและสร้างรายได้ให้กับ ประเทศ โดยรวมรัฐวิสาหกิจที่มีศักยภาพและมีความพร้อมเข้าด้วยกันพร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ ประชาชนคนไทยมีโอกาสลงทุนในกิจการของรัฐวิสาหกิจและสนับสนุนรัฐวิสาหกิจที่มีความพร้อม เข้าจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ภายในระยะเวลาที่เหมาะสม

7. สร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าเพื่อลดรายจ่ายโดยรวมของประเทศและประชาชน ในการดูแลรักษาสุขภาพโดยเสียค่าใช้จ่าย 30 บาทต่อครั้งและสร้างโอกาสในการเข้าถึงบริการ สาธารณสุขที่ได้มาตรฐานอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน

8. เร่งจัดตั้งสถาบันบำบัดผู้ติดยาเสพติด ควบคู่ไปกับการปราบปรามและป้องกัน

9. ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการป้องกันและปราบปรามคอร์รัปชัน

อย่างไรก็ตาม จะสรุปได้ว่า ความสำเร็จของพรรคไทยรักไทยมิได้ใช้เพียงการทำการวิจัย ถึงความต้องการของประชาชนเพื่อให้ได้มาซึ่งคะแนนเสียงเท่านั้นแต่ยังอาศัยกลไกและเครื่องมือใน ภาครัฐที่พรรคการเมืองอื่นไม่สามารถนำไปใช้ได้ซึ่งมีที่มาจากข้อกำหนดกลยุทธ์ทางการเมือง นำไปสู่กลยุทธ์ทางการสื่อสารที่เหมาะสมและสอดคล้องกับภาพรวมของสังคมไทยในช่วงเวลาที่ พอดีพอดี กลยุทธ์ทางการเมืองดังกล่าวประกอบไปด้วย

1. พรรคการเมืองมิติใหม่

การก่อกำเนิดของพรรคใหม่ไม่ได้ถือว่าเป็น “จุดขาย” ในทางการเมืองแต่การเกิดขึ้นของ พรรคไทยรักไทยนั้นมาพร้อม ๆ กับการสร้าง “มิติใหม่” ของพรรคการเมืองในทุก ๆ ด้านซึ่งแตกต่าง จากพรรคการเมืองที่ก่อตั้งมาก่อนอย่างสิ้นเชิงด้วยคำขวัญ “คิดใหม่ ทำใหม่” ยุทธวิธีที่พรรค พยายามนำเสนอให้สอดคล้องกับกลยุทธ์ทางการเมืองดังนี้คือ การนำเสนอแนวนโยบายใหม่, การนำ คนใหม่ ๆ ที่มีคุณภาพเข้ามาทำงานในพรรค, ใช้การรณรงค์หาเสียงในรูปแบบใหม่และการสื่อสาร ด้วยวิธีการใหม่ ๆ

2. นโยบายในการหาเสียง

เป็นกลยุทธ์ทางการเมืองที่สอดคล้องกับกลยุทธ์ทางการเมืองแรก คือ การนำเสนอ นโยบายของพรรคให้เป็น “จุดขาย” ในการหาเสียงเลือกตั้งซึ่งในอดีตที่ผ่านมาไม่มีพรรคการเมืองใดทำ และด้วยกระบวนการจัดทำนโยบายของพรรคโดยใช้แนวคิดทางการตลาดทำให้นโยบายของพรรค เป็นแนวทางที่ตอบสนองความต้องการและแก้ปัญหาให้กับประชาชนในระดับรากหญ้าได้อย่าง

ตรงประเด็น จึงเป็นนโยบายที่โดดเด่นและมีความแปลกใหม่ เช่น นโยบายพักหนี้เกษตรกร กองทุนหมู่บ้านละล้าน 30 บาทรักษาทุกโรค ฯลฯ

3. หัวหน้าพรรคคุณภาพ

ถึงแม้ว่าพันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร จะมีชื่อคนใหม่ในทางการเมืองแต่ก็เป็นหัวหน้าพรรคที่มีคุณสมบัติพร้อม มีศักยภาพในทางเศรษฐกิจซึ่งแสดงให้เห็นความสำเร็จทางธุรกิจในการบริหารกลุ่มชินคอร์ป มีวิสัยทัศน์ในระดับนานาชาติและแม้ว่าต่อมาพันตำรวจโททักษิณจะได้รับการกล่าวโทษโดยคณะกรรมการ ป.ป.ช. ในคดีชุกหุ้นแต่พรรคไทยรักไทยก็ยังชูพันตำรวจโททักษิณเป็นกลยุทธ์ทางการเมืองของพรรคและความโดดเด่นของพันตำรวจโททักษิณในฐานะหัวหน้าพรรคก็ไม่ใช่รองหัวหน้าพรรคคนใด ดังนั้น ภาพของพันตำรวจโททักษิณ ชินวัตรจึงถูกชูเป็นกลยุทธ์ทางการเมืองของพรรคด้วยเหตุผลดังกล่าว

4. การหาเสียงเชิงบวก

เป็นกลยุทธ์ทางการเมืองที่ Bill Clinton ใช้ได้ผลในการรณรงค์หาเสียงในปี ค.ศ. 1992 แม้เขาจะถูกโจมตีเรื่องส่วนตัวอย่างหนักแต่เขาก็ไม่ได้ใช้วิธีการโจมตีคู่แข่งด้วยเรื่องส่วนตัวแต่มุ่งนำเสนอนโยบายในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจให้กับสหรัฐอเมริกาในช่วงเวลานั้น พรรคไทยรักไทยใช้กลยุทธ์ทางการเมืองนี้ในการหาเสียงเลือกตั้งเพื่อให้เป็นมาตรฐานใหม่ในการรณรงค์ทางการเมือง ดังที่พันตำรวจโททักษิณ (2542) กล่าวว่า ทางคณะผู้บริหารพรรคจึงกำหนดหลักการในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งของพรรคเป็นแบบสร้างสรรค์ที่ขยายแนวความคิด ขยายแนวทางการแก้ปัญหาให้ประชาชน โดยมีวิธีการควบคู่กันไปกับเป้าหมายที่ถูกตั้งบนพื้นฐานของวิชาการและข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศเพื่อเป็นคำตอบให้กับประชาชนในภาวะวิกฤติ

5. แคมเปญที่ไม่มีที่สิ้นสุด

เป็นกลยุทธ์ทางการเมืองที่พรรคไทยรักไทยทำได้เพียงพรรคเดียวเนื่องจากมีบุคลากรมืออาชีพและมีความพร้อมด้านงบประมาณ ตลอดเวลานับตั้งแต่ก่อตั้งพรรคมาจนถึงวันนี้พรรคไทยรักไทยไม่เคยหยุดแคมเปญและด้วยแนวทางการตลาดการเมืองทำให้ทางพรรคพยายามรักษา “ความตระหนักในผลิตภัณฑ์” ผ่านทางสื่อต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลาทั้งสื่อของพรรคและสื่อของรัฐบาล ซึ่งได้แก่ การจัดกิจกรรมในรูปแบบของการนำเสนอหรือประชาสัมพันธ์ผลงานของรัฐบาล เช่น การจัดงาน “เหลียวหลังแลหน้าจากรากหญ้าสู่รากแก้ว”, การจัดนิทรรศการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) หรือการจัดรายการนายกฯ ทักษิณ คุยกับประชาชน เป็นต้น

การดำเนินการเมืองแบบประชานิยมของผู้นำรัฐบาลพรรคไทยรักไทยในช่วงเวลาที่ผ่านมา ตั้งอยู่บนความขัดแย้งของ 2 ฝ่าย ฝ่ายแรกเป็นฝ่ายที่ต่อต้าน มองว่า การใช้ประชานิยมนี้ไม่เหมาะสม อาจจะเป็นอันตรายและมีผลเสียในระยะยาวต่อประเทศไทยทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง

รวมทั้งไม่คุ้มกับภาระหนี้สินที่จะก่อขึ้นอีกครั้งในอนาคตซึ่งได้มีนักวิชาการที่เฝ้าดูการดำเนินนโยบายเหล่านี้บางท่านเตือนด้วยความเป็นห่วงว่า นโยบายเหล่านี้อาจก่อความหายนะแก่เศรษฐกิจไทยได้และนโยบายของรัฐบาลเป็นประชานิยมแบบไหน นักวิชาการหลายท่านก็อาจตอบแตกต่างกันไป เช่น

อัมมาร สยามวาลา (2545, หน้า 13) มองนโยบายประชานิยมของรัฐบาลว่า เป็นการสร้างความต้องการเทียมขึ้นมาซึ่งจะเป็นผลให้เกิดการสร้างหนี้สินให้กับรัฐบาลด้วยเพราะเป็นการใช้จ่ายเงินโดยไม่มีผลผลิต ถ้าไม่มีการเปลี่ยนแปลงในการออมเงินของคนไทยไม่สามารถกระตุ้นการลงทุนในประเทศและไม่สามารถเรียกความไว้นื้อเชื่อใจกลับคืนมาได้ ประเทศไทยจะขาดดุลงบประมาณไปเรื่อย ๆ และเศรษฐกิจก็จะตกต่ำลงไปอีก

ธีรยุทธ บุญมี (2546, หน้า 13) มองว่า เป็นนโยบายเสรีประชานิยม (Liberal Populist Policy) ซึ่งหมายถึง การเอาประชานิยมมาส่งเสริมสนับสนุนนโยบายเสรีนิยม โดยการเปลี่ยนทรัพยากรทุกอย่างของประเทศรวมทั้งคนจนให้เป็นทุนและเป็นผู้บริโภคซึ่งเป็นแนวคิดทุนนิยมช่วงปลาย ขณะที่ทุนนิยมช่วงต้นต้องการเพียงเปลี่ยนคนให้เป็นแรงงาน นโยบายเสรีประชานิยมนี้เป็นความรุนแรงอย่างเจียบที่ระบบทุนนิยมกระทำต่อชาวบ้านเพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่พร้อมที่จะเป็นผู้ประกอบการในระบบเครดิต ผลที่เกิดจากนโยบายเช่นนี้จะทำให้ชาวบ้านเป็นนักบริโภคนิยมและกลายเป็นทุนติดลบไปเรื่อย ๆ ต้องสร้างหนี้มาต่อหนี้ไปเรื่อย ๆ และฝากความหวังให้พรรคการเมืองหยิบยื่นเครดิตให้ในระยะยาวแล้วนโยบายเช่นนี้จะก่อให้เกิดผลเสียและความล้มเหลว

อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์ เรียกนโยบายเช่นนี้ของรัฐบาลว่าเป็น Pluto-Populism โดยให้นิยามไว้ว่าเป็นนโยบายที่ชนชั้นนำใช้เงินจำนวนมากในการดำเนินนโยบายประชานิยมทั้งในเมืองใหญ่และต่างจังหวัด ขณะเดียวกันชนชั้นนำก็จะได้รับผลตอบแทนเป็นการสนับสนุนทางการเมือง

ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเคอร์ (2542, หน้า 10) ก็เรียกนโยบายของรัฐบาลทักษิณว่าเป็น Pluto-Populism เช่นกันแต่นโยบายนี้มีได้ต้องการผลตอบแทนเป็นการสนับสนุนทางการเมืองเท่านั้น โดยที่ผลประโยชน์ที่ชนชั้นนำทางธุรกิจและชนชั้นนำทางการเมืองจะได้รับนั้นมีมากมาย เช่น ชนชั้นนำจะได้รับประโยชน์จากการลงทุนเพราะเมื่อชาวชนบทมีความเป็นอยู่ดีขึ้น พวกเขา ก็จะไม่ต้องมาประท้วงเรียกร้องซึ่งทำให้สังคมดูเหมือนวุ่นวายไร้ระเบียบ เมื่อสังคมมีระเบียบก็หมายความว่าเกิดบรรยากาศที่น่าลงทุน ประเด็นนี้นายกฯ ทักษิณเองก็กล่าวไว้อย่างชัดเจน

ดังนั้น เป้าหมายหลักของการดำเนินนโยบายเพื่อคนจนในชนบทจึงเป็นเรื่องของการส่งเสริมการลงทุนมากกว่าเพื่อคุณภาพชีวิตของประชาชน ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของชาวชนบทเป็นเพียงเครื่องมือที่นำไปสู่การลงทุนที่เพิ่มขึ้นซึ่งจะเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) ให้สูงขึ้น ควรกล่าวไว้ด้วยว่ายังมีเงินงบประมาณของรัฐอีกมากที่รัฐบาลเอาไปใช้เพื่อประโยชน์ของคนรวยและ

กลุ่มผู้นำรัฐบาลเอง เช่นการที่รัฐบาลจัดตั้งบรรษัทบริหารสินทรัพย์ขึ้นมาเพื่อจัดการหนี้เสียนั้น นอกจากจะเอื้อประโยชน์ต่อคนรวยจำนวนน้อยแล้วธุรกิจในเครือของกลุ่มผู้นำก็ได้รับประโยชน์ไปด้วย

จะเห็นได้ว่าแม้นักวิชาการหลายท่านจะมองว่า นโยบายของรัฐบาลทักษิณส่วนมากเป็นนโยบายประชานิยมและมีการนิยามประชานิยมที่แตกต่างกันไปบ้างแต่ถ้าดูนิยามของธนาคารโลกที่ดำเนินการดำเนินนโยบายประชานิยมของรัฐบาลในกลุ่มประเทศละตินอเมริกาจะเห็นว่า ธนาคารโลกมองว่ารัฐบาลเหล่านั้นดำเนินนโยบายที่ต่อต้านตลาดด้วยแต่นโยบายรัฐบาลทักษิณมิได้ต่อต้านตลาดเพราะเมื่อพิจารณาโดยถ่องแท้กลับเห็นว่านโยบายเหล่านี้เอื้อต่อระบบตลาดเพราะเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนบริโภคเพิ่มมากขึ้น ส่งเสริมประชาชนให้เป็นผู้ประกอบการมากขึ้น อย่างไรก็ตามตลาดที่ได้รับประโยชน์จากนโยบายนี้คือ ตลาดการแข่งขันไม่สมบูรณ์ ผู้ที่มีทุนมากและมีสารสนเทศมากพร้อมทั้งสามารถจัดการกับสิ่งเหล่านี้ได้ดีเท่านั้นจึงจะได้รับประโยชน์เต็มที่ ในขณะที่คนส่วนมากอาจได้รับเพียงผลประโยชน์ระยะสั้นแต่ต้องรับผลเสียหายในระยะยาวซึ่งในที่สุดนโยบายประชานิยมก็จะส่งผลกระทบต่อประเทศชาติประชาชนอย่างกว้างขวางและผลกระทบเหล่านี้ก็เชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างสลับซับซ้อน ในขณะที่อีกฝ่ายที่สนับสนุนมองการเมืองแบบประชานิยมว่า เป็นการแก้ปัญหาถูกทางแล้วและภาวะผู้นำที่เข้มแข็งมีความจำเป็นอย่างมากต่อการปรับโครงสร้างด้านต่าง ๆ ของประเทศเพื่อสร้างความแข็งแกร่งให้กับประเทศชาติอย่างยั่งยืน (สุรนนท์ เวชชาชีวะ, 2546, หน้า 3-4) ซึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้ก่อให้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์ว่าพันตำรวจโททักษิณ ชินวัตรกำลังจะนำพาประเทศให้ย่ำตามรอยความล้มเหลวทางการเมืองเหมือนอาร์เจนตินาหรือประเทศอื่น ๆ ในแถบละตินอเมริกาที่นักการเมืองระดับสูงใช้นโยบายประชานิยมในการเมือง จนเกิดปัญหาวิกฤติหนี้สาธารณะที่แก้ไม่ออกจนถึงทุกวันนี้ ในขณะเดียวกันไม่ว่าแต่ละฝ่ายจะสนับสนุนหรือคัดค้าน มีความจริงที่ควรตระหนักประการหนึ่งคือ “ถ้าหากไม่มีฝูงชนจำนวนมากที่โดดเดี่ยว เดียวดาย โหยหาความเอื้ออาทร ความหมายและความหวังในชีวิตอันแรงกล้า อันเป็นผลพวงมาจากวิกฤติเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 มารองรับแล้วก็ไม่มีความหวังที่จะเกิดระบอบทักษิณที่ทรงอำนาจขึ้นมาได้รวดเร็วถึงขนาดนี้”

จากที่กล่าวมาข้างต้น เมื่อพิจารณาบริบทเชิงโครงสร้างทางการเมืองแบบประชานิยมของประเทศไทยเกิดขึ้นมาจากสาเหตุดังต่อไปนี้ (เกษียร เตชะพีระ, 2547, หน้า 200 -201)

1. จากวิกฤติเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 สภาพของกำลังทุนต่าง ๆ ล่มสลายไปร้อยละ 65 ของทั้งหมด
2. เกิดช่องว่างระหว่างกลุ่มคนรวยและกลุ่มคนจนที่ถ่างกว้างมาก
3. พลังการเมืองแบบนิยมการรวมศูนย์อำนาจรัฐและรัฐนิยมทั้งซ้ายและขวาถดถอยไปจากเหตุการณ์ มวลชนลุกขึ้นสู้ โค่นเผด็จการทหาร พฤษภาประชาธรรมเมื่อปี พ.ศ. 2535 และเปิดโอกาสให้

การเมืองภาคประชาชนเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องมาเกือบ 10 ปี ประชาชนอ่อนแอ สิ้นหวัง ขาดความเชื่อมั่น แบมือรอรัฐมาช่วย โหยหา “อัครวินชีม้าขาว” หรือผู้นำมาโปรด

แนวความคิดว่าด้วยการตลาดทางการเมือง

แนวความคิดการตลาดทางการเมือง (Political Marketing) เป็นรูปแบบของการใช้กลยุทธ์ทางการตลาดเข้ามามีส่วนร่วมกับการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งของพรรคการเมืองซึ่ง Bruce I. Newman นักวิชาการชาวอเมริกัน ผู้เป็นเจ้าของทฤษฎี Political Marketing อธิบายว่า “การตลาด” คือ กระบวนการแลกเปลี่ยนโดยมีหลักการสำคัญ คือ ผู้ขายหรือเจ้าของธุรกิจนำสินค้าหรือบริการไปแลกเอาเงินจากผู้บริโภคหรือผู้ซื้อและวิธีการแลกเปลี่ยนนั้น ผู้ขายดำเนินกลยุทธ์การตลาดซึ่งประกอบไปด้วย 4 องค์ประกอบ (4 P's) ซึ่ง P แรก คือ สินค้าหรือบริการ (Product or Service) P ที่สอง คือ การส่งเสริมการตลาด (Promotion) P ที่สาม คือ การกำหนดราคา (Pricing) และ P สุดท้าย คือ ช่องทางการจัดจำหน่าย (Place)

ซึ่งหลักการของการตลาดทางธุรกิจนั้นไม่แตกต่างกับหลักการตลาดทางการเมือง กล่าวคือ บริษัทที่ประสบความสำเร็จจะต้องมีเข็มมุ่งทางการตลาด โดยการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการให้ตอบสนองความพึงพอใจของลูกค้า พยายามที่จะเสนอแนวทางที่จะปรับปรุงคุณภาพชีวิตและสร้างประโยชน์สูงสุดด้วยต้นทุนที่ต่ำที่สุด ในขณะที่พรรคการเมืองขายความคิดและตัวของผู้รับสมัครเลือกตั้ง โดยพยายามที่จะสร้างความเชื่อมั่นให้ผู้เลือกตั้งตัดสินใจซื้อวิสัยทัศน์ที่นำเสนอ จากแนวความคิดได้มีการนำไปจัดทำเป็นนโยบายและทำการตลาดกับผู้เลือกตั้ง

จากหลักการ 4 P's ทางการตลาด Newman ได้นำมาประยุกต์เป็นหลัก 4 P's ทางการเมืองตามภาพที่ 4-2 แสดงได้ดังนี้คือ

1. ผลิตภัณฑ์ (Product) ผลิตภัณฑ์สำหรับพรรคการเมือง ได้แก่ นโยบายและตัวผู้สมัคร ถือว่าเป็นส่วนสำคัญสำหรับแผนการรณรงค์ทางการเมือง
2. การตลาดแบบผลักดัน (Push Marketing) เป็นการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับนโยบายและผู้สมัคร ผ่านไปทางกลไกของพรรคสู่สมาชิกพรรคและผู้สนับสนุนพรรคในระดับท้องถิ่นโดยใช้สื่อของพรรคเป็นหลัก
3. การตลาดแบบดึงดูด (Pull Marketing) เป็นการรณรงค์ผ่านสื่อมวลชนเป็นหลัก ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุและโทรทัศน์
4. การสำรวจความคิดเห็น (Polling) เป็นเครื่องมือที่มีความสำคัญในการที่จะได้ข้อมูลเพื่อมาจัดทำเป็นนโยบายและตรวจสอบประสิทธิผลของการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง

ตารางที่ 2-4 Model การตลาดทางการเมือง ของ Bruce I. Newman

จากตารางที่ 2-4 พบว่า องค์ประกอบ 4 ประการที่เป็นเครื่องมือทางการตลาดในการรณรงค์ทางการเมือง ประกอบด้วย

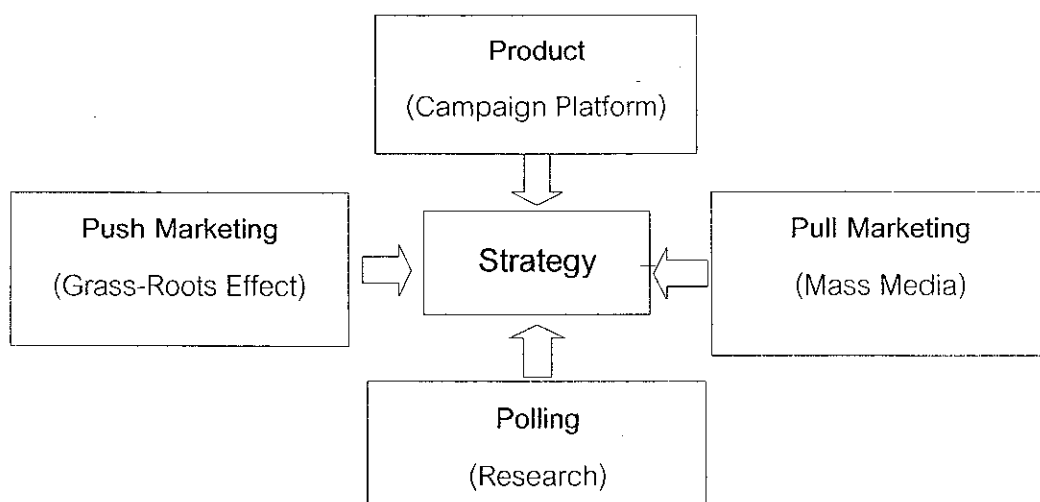
1. การจำแนกส่วนทางการตลาดของผู้เลือกตั้ง (Market (Voter) Segmentation)

การจำแนกกลุ่มเป้าหมายทางการเมืองมีแนวคิดมาจาก Market Segmentation โดยนักการตลาดตระหนักว่า สินค้าและบริการของเขาไม่สามารถตอบสนองความพึงพอใจให้กับผู้บริโภคทุกคนได้ ดังนั้นจึงต้องมีการตั้งกลุ่มเป้าหมายของสินค้าเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภคที่เฉพาะเจาะจง โดยที่การกำหนดกลุ่มเป้าหมายทางการเมือง (Targeting Segments) คือ การค้นหากลุ่มผู้ลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง โดยจัดแบ่งเป็นกลุ่ม ๆ ซึ่งมีเกณฑ์ในการพิจารณาแบ่งกลุ่มได้หลายเกณฑ์ เช่น เกณฑ์ทางด้านประชากรศาสตร์ ได้แก่ ปัจจัยด้านเพศ วัย การศึกษา ฯลฯ เกณฑ์ทางด้านภูมิศาสตร์ ได้แก่ การแบ่งพื้นที่การเลือกตั้งเป็นอำเภอ จังหวัด เป็นต้น

2. การวางตำแหน่งของผู้สมัครและพรรค (Candidate (Party) Positioning)

การจัดวางตำแหน่งของสินค้าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างการจัด Segment กับผลิตภัณฑ์ การหาจุดครองใจในตำแหน่งที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับของผู้เลือกตั้ง การวางตำแหน่งทางการเมืองของผู้สมัครสามารถทำได้ 2 วิธี ได้แก่ การใช้นโยบายพรรคการเมืองนำและการสร้างภาพลักษณ์ของตนขึ้นมาใหม่ทั้งนี้การสร้างภาพลักษณ์จะต้องพิจารณาให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้ ในขณะเดียวกันนโยบายทางการเมืองก็สามารถใช้เป็นส่วนหนึ่งในการเน้นย้ำภาพลักษณ์ของผู้สมัครได้ด้วย ในส่วนของการวางตำแหน่งของพรรคและผู้สมัครเป็นเรื่องสำคัญในทางการเมืองเพราะผู้เลือกตั้งนั้นสามารถเปลี่ยนแปลงการตัดสินใจได้อย่างรวดเร็ว การปรับเปลี่ยนตำแหน่งเพื่อนำไปสู่ความได้เปรียบในการรณรงค์หาเสียงและการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพกับผู้เลือกตั้งจะนำไปสู่ชัยชนะในการเลือกตั้งได้

3. ส่วนผสมทางการตลาด 4 P's (Marketing Mix 4 P's)

ภาพที่ 2-1 Marketing Mix 4 P's

3.1 Product หมายถึง ผลิตภัณฑ์ทางการเมืองซึ่งประกอบไปด้วย นโยบายที่ใช้หาเสียง (The Policy Platform) กับตัวผู้สมัครรับเลือกตั้งทั้งนโยบายของพรรคการเมืองและนักการเมืองในฐานะผลิตภัณฑ์จะต้องผ่านกระบวนการคัดสรร เริ่มจากความแน่วแน่ในอุดมการณ์ทางการเมืองที่ผู้สมัครมีต่อพรรค จากนั้นก็ต้องมีภาพลักษณ์ที่สอดคล้องกับพรรคที่สังกัด ขณะเดียวกันก็ต้องได้รับการฝึกอบรมในการพัฒนาบุคลิกภาพ การสื่อสารและการพูดในที่สาธารณะ

3.2 Push Marketing (Grass-Roots Effect) หรือ การตลาดแบบผลักดันซึ่งเป็นการส่งข้อมูลข่าวสารโดยใช้ช่องทางเครือข่ายของพรรคในระดับรากหญ้าได้แก่ อาสาสมัคร สมาชิกพรรค สาขาพรรค การติดต่อสื่อสารกับกลุ่มคนเหล่านี้จะเป็นการติดต่อโดยตรง เช่น การใช้โทรศัพท์ สารของพรรค การเคาะประตูตามบ้าน การปราศรัย การระดมทุนเพื่อหาเสียง ก็ดำเนินการกับกลุ่มคนเหล่านี้เป็นหลัก สิ่งสำคัญที่สุดในการสร้างความมั่นใจให้กับผู้สนับสนุนก็คือ การปรากฏตัวของผู้สมัครทำให้การหาเสียงดึกคักและได้สัมผัสกับปัญหาของประชาชนอย่างแท้จริง

3.3 Pull Marketing หรือ การตลาดแบบดึงดูดโดยใช้สื่อสารมวลชน (The Mass Media) เป็นการรณรงค์ที่มีประสิทธิภาพสูง สามารถสื่อสารกับคนเป็นจำนวนมาก ๆ ได้ โดยทั่วไปพรรคการเมืองมักจะจ้างที่ปรึกษามืออาชีพด้านโฆษณาเข้ามาทำด้านนี้โดยเฉพาะการโฆษณาทางการเมืองมีทั้งโฆษณาทั้งในด้านบวกและด้านลบ โฆษณาด้านบวกนั้นจะนำเสนอนโยบายที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เลือกตั้งให้เห็นเป็นรูปธรรมมากที่สุด ส่วนด้านลบนั้นจะมุ่งโจมตีนโยบายของผู้สมัครฝ่ายตรงข้าม

3.4 Polling หรือ การสำรวจความคิดเห็นเป็นเครื่องมือสำคัญทางการตลาดทำได้โดยการทำวิจัยเพื่อแสวงหาความต้องการของผู้เลือกตั้ง เพื่อนำมาจัดทำเป็นนโยบายโดยตระหนักว่า “ไม่มีผลิตภัณฑ์ใดที่ขายให้กับทุกคนได้” ดังนั้น การออกนโยบายเฉพาะกลุ่ม เฉพาะพื้นที่จึงเป็นสิ่งที่นักการเมืองที่ต้องการชัยชนะพึงกระทำ

2. สภาพแวดล้อมที่มีผลต่อการเลือกตั้ง (Environment Forces)

ในสภาพแวดล้อมทางการเมืองมีปัจจัยมากมายที่เป็นอิทธิพลต่อการเลือกตั้งซึ่งอาจแบ่งปัจจัยนี้ออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่

4.1 ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีได้แก่ นวัตกรรมด้านคอมพิวเตอร์ การจัดทำฐานข้อมูลสมาชิกและกลุ่มเป้าหมายด้วยระบบคอมพิวเตอร์ การประมวลผลข้อมูล การวิจัย การใช้อินเทอร์เน็ตติดต่อกับผู้เลือกตั้ง

4.2 ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างทางการเมือง ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงกฎหมาย การเลือกตั้งในแง่มุมต่าง ๆ เช่น กฎหมายกำหนดงบประมาณในการหาเสียง เป็นต้น

4.3 ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงตัวแทนแห่งอำนาจ คือ กลุ่มบุคคล 7 ประเภทที่มีอำนาจ ในกระบวนการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง ได้แก่ พรรคการเมือง ผู้สมัคร ที่ปรึกษา ผู้ทำโพลล์ สื่อมวลชน กลุ่มผลประโยชน์และผู้มีสิทธิเลือกตั้ง กลุ่มบุคคลนี้มีผลกระทบต่อการเลือกตั้งอย่าง เชื่อมโยงและต่อเนื่องกันซึ่งทั้งหมดนี้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางอำนาจอย่างสำคัญในทาง การเมือง

กรอบแนวคิดการวิจัย

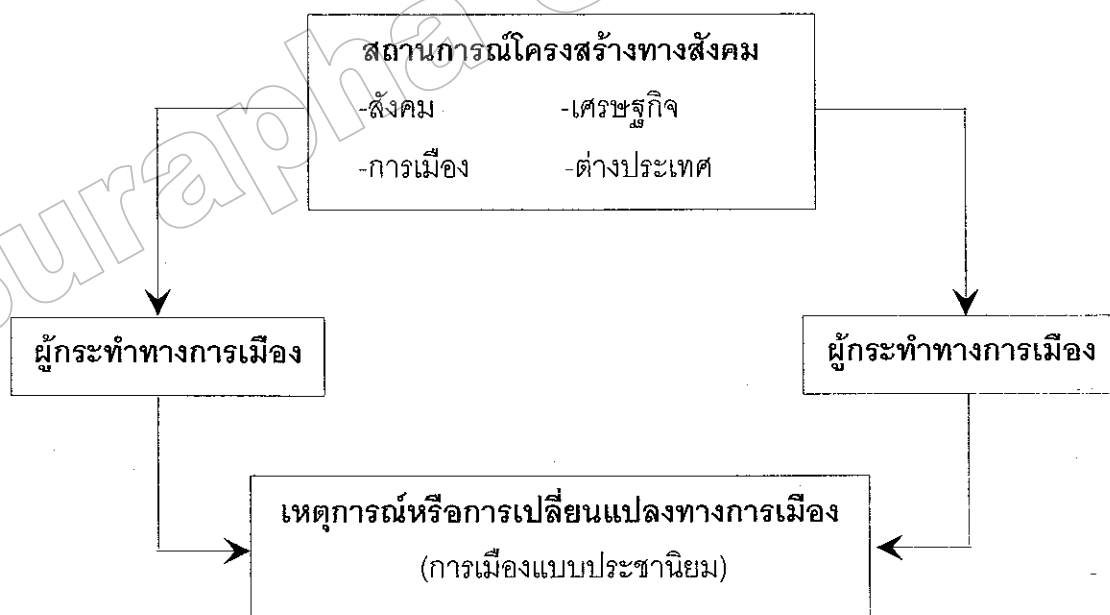
จากแนวคิดที่เน้นโครงสร้างและผู้กระทำการเป็นตัวกำหนดดังที่ได้เสนอไว้ในตอนต้นจะ เห็นได้ว่า การพิจารณาบริบทเชิงโครงสร้างก็คือ การศึกษาแบบฉบับของความสัมพันธ์ทางสังคม (Patterns of Social Relations) หรือรูปแบบของการกระทำต่อกันเชิงสังคม (Social Interactions) ซึ่งดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องยาวนานและสามารถสืบทอดรูปแบบความสัมพันธ์ต่อไปได้เรื่อย ๆ แต่ก็ สามารถเกิดการเปลี่ยนแปลงได้เช่นเดียวกัน (อนุดรณี ลิ้มมณี, 2539 หน้า 18) ในแง่นี้โครงสร้างจึง ทำหน้าที่ในการกำหนดขอบเขตความเป็นไปได้ในการกระทำต่อผู้กระทำหรือกำหนดพฤติกรรม ของคนในสังคมว่า สิ่งใดกระทำได้ สิ่งใดไม่สามารถกระทำได้หรือกระทำแล้วยากที่จะบรรลุผล สำเร็จ โครงสร้างจึงเป็นได้ทั้งกรอบจำกัด (Constraint) และโอกาส (Opportunity) ในการกระทำ หรือแสดงพฤติกรรมของคนในสังคมและด้วยเหตุที่แบบฉบับของความสัมพันธ์ทางสังคมหรือ โครงสร้างมีโอกาสเปลี่ยนแปลงได้และยังให้โอกาสในการกระทำหรือแสดงพฤติกรรมทางสังคมต่อ ผู้กระทำการดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นจึงขึ้นอยู่กับผู้กระทำการว่าจะสามารถฉกฉวยโอกาสที่ เกิดขึ้น เพื่อแสดงพฤติกรรมหรือกระทำในสิ่งที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนหรือไม่ทั้งนี้เนื่องจาก มนุษย์มีเจตนา (Intention) และมีปฏิกิริยาโต้ตอบกับสิ่งรอบตัว ดังนั้น ผู้กระทำจึงประเมิน สภาพแวดล้อมรอบตัวหรือบริบทเชิงโครงสร้างอยู่ตลอดเวลาเพียงแต่จะเห็นโอกาสและฉกฉวย โอกาสที่เปิดให้หรือไม่ ด้วยวิธีการใดหรือยอมรับถึงข้อจำกัดนี้หรือไม่

ในแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์เชิงกลยุทธ์ (Strategic-Relational Approach) ของ Bob Jessop ซึ่งถูกนำมาขยายความโดย Hay (1995, pp. 201-202, 2002, pp. 127-129 อ้างถึงใน บุญอริ ยีหมะ, 2547, หน้า 3) ที่ให้เห็นว่า ผู้กระทำมีกลยุทธ์ในการโต้ตอบกับบริบทเชิงโครงสร้างที่ ตนดำรงอยู่ ผู้กระทำได้กำหนดกลยุทธ์ (Formulation of Strategy) และนำกลยุทธ์ไปใช้ (Strategic Action) โดยตัดสินใจเลือกเอากลยุทธ์ใดกลยุทธ์หนึ่งมาใช้เนื่องจากสภาพแวดล้อมหรือบริบทเชิง

โครงสร้างเกี่ยวข้องกับการเลือกเชิงกลยุทธ์ (Strategical Selective Context) และมีใจโน้มเอียงต่อกลยุทธ์บางอย่าง มากกว่ากลยุทธ์อีกบางอย่างในการทำให้ความตั้งใจของผู้กระทำที่นำกลยุทธ์ไปใช้บรรลุผลซึ่งการกระทำเชิงกลยุทธ์ (Strategic Action) ก่อให้เกิดผลทั้งที่ได้ตั้งใจและไม่ได้ตั้งใจ ขณะเดียวกันเมื่อผู้กระทำเป็นผู้มีการเรียนรู้ การประเมิน การปรับปรุง เปลี่ยนแปลงความสนใจหรือความต้องการของตนเองอยู่ตลอดเวลา

ดังนั้น การกระทำเชิงกลยุทธ์จึงก่อให้เกิดผล 2 ประการ กล่าวคือ ประการแรก ก่อให้เกิดผลกระทบโดยตรง (Direct Effect) ที่มีต่อบริบทเชิงโครงสร้างทั้งในขณะที่กำลังดำเนินการกระทำเชิงกลยุทธ์นั้นและในอนาคตข้างหน้าที่จะมีผลต่อการกระทำเชิงกลยุทธ์ต่อไปซึ่งเท่ากับว่า การกระทำเชิงกลยุทธ์ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างบางส่วนขึ้น และประการที่สอง ก่อให้เกิดการเรียนรู้เชิงกลยุทธ์ (Strategic Learning) แก่ผู้กระทำให้ได้ตระหนักถึงโอกาสและข้อจำกัดที่มาจากบริบทเชิงโครงสร้างซึ่งเกิดจากการกระทำเชิงกลยุทธ์เพื่อให้ผู้กระทำได้ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงกลยุทธ์ต่อมาให้ประสบความสำเร็จมากยิ่งขึ้น

ดังนั้น เศรษฐศาสตร์การเมืองของการเมืองแบบประชานิยมจึงเป็นการวิเคราะห์ถึงปัจจัยเชิงโครงสร้างสถานการณ์ทางด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมืองและด้านต่างประเทศที่เปิดโอกาสให้ผู้กระทำการเมืองมีบทบาทในการผลักดันให้เกิดสถานการณ์การเมืองแบบประชานิยมขึ้น

ภาพที่ 2-2 กรอบเศรษฐศาสตร์การเมืองของการเมืองแบบประชานิยม

จากภาพที่ 2-2 พบว่า การที่จะทำความเข้าใจในรูปแบบของการเมืองแบบประชานิยมในประเทศไทยได้นั้นจะต้องพิจารณาเหตุแห่งปัจจัยเชิงโครงสร้าง ได้แก่ โครงสร้างทางเศรษฐกิจ โครงสร้างทางสังคม โครงสร้างทางการเมืองและโครงสร้างทางด้านต่างประเทศ นอกเหนือจากนั้นจะต้องสามารถระบุ (Identify) ผู้กระทำการทางการเมืองให้ได้ทั้งหมดเสียก่อนจากนั้นค่อยศึกษาว่าสถานการณ์ในขณะนั้นเป็นอย่างไรและผู้กระทำการทางการเมืองเหล่านั้นต่อสู้ ชิงชิง จัดการกับสถานการณ์และโอกาสที่เกิดขึ้นในนั้นอย่างไร ผู้กระทำที่สามารถชิงชิงและจัดการกับสถานการณ์ได้มากกว่าย่อมเป็นผู้ได้เปรียบในสถานการณ์นั้นและในที่สุดก็สามารถที่จะผลักดันและขับเคลื่อนให้เกิดเหตุการณ์หรือการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองดังกล่าวขึ้นได้

จากกรอบแนวคิดหรือทฤษฎีที่กล่าวมาแล้วข้างต้นสามารถวิเคราะห์ถึงการเกิดขึ้นของการเมืองแบบประชานิยมจากความสำเร็จในการเลือกตั้งของพรรคไทยรักไทยได้ดังนี้ บริบทเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของประเทศที่ตกอยู่ในสภาวะวิกฤติที่ผ่านมาเป็นปัจจัยหรือเงื่อนไขที่จำเป็นต่อการเกิดการเปลี่ยนแปลงและโอกาสในทางการเมือง อย่างไรก็ตามบริบทเชิงโครงสร้างดังที่กล่าวจะกลายเป็นโอกาสที่เป็นประโยชน์หรือไม่ขึ้นอยู่กับผู้กระทำว่าจะสามารถประเมินได้อย่างถูกต้องและดำเนินกลยุทธ์ได้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงและโอกาสที่เกิดขึ้นนั้นหรือไม่สภาวะวิกฤติ โดยเฉพาะวิกฤติทางเศรษฐกิจเป็นบริบทเชิงโครงสร้างที่เปิดโอกาสสูงต่อการนำกลยุทธ์ทางการเมืองแบบประชานิยมซึ่งรวมถึงนโยบายหาเสียงแบบประชานิยมมาใช้ในการสร้างความสำเร็จในการเลือกตั้ง โดยนักการเมืองและพรรคการเมืองที่มีระดับความเป็นสถาบันต่ำจะสามารถฉกฉวยโอกาสและคิดค้นกลยุทธ์ทางการเมืองเพื่อชิงชิงความได้เปรียบจากการเปลี่ยนแปลงของบริบทเชิงโครงสร้างดังกล่าวได้อย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ โดยการนำกลยุทธ์ที่ใช้ในทางการตลาดมาปรับใช้ในทางการเมืองด้วยการสร้างตลาดใหม่ที่คู่แข่งไม่เคยใช้และผลิตสินค้าซึ่งก็คือ นโยบายหาเสียงชนิดใหม่ที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้ตรงจุดมากที่สุดหลังจากศึกษาและทำความเข้าใจในความต้องการของประชาชนมาแล้วเป็นอย่างดี

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยเรื่อง ปัจจัยเชิงโครงสร้างและผู้กระทำการในการเกิดการเมืองแบบประชานิยมของไทย: ศึกษากรณีรัฐบาลพรรคไทยรักไทยซึ่งมีผลงานการศึกษาวิจัยและผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ (2540, หน้า 4) ได้ศึกษาการเมืองของการปฏิวัติขนาดครอบครัวยุคใหม่ในประเทศไทย จากผลการศึกษาพบว่า ความสำเร็จของนโยบายวางแผนครอบครัวไปปฏิบัติ

สามารถอธิบายได้ด้วยปัจจัย 2 ระดับคือ บริบทเชิงโครงสร้างและผู้กระทำการเชิงนโยบาย บริบทเชิงโครงสร้างได้แก่ โครงสร้างอำนาจรัฐราชการ-อำนาจนิยม, วิธีการผลิตทุนนิยมและอุดมการณ์แห่งการพัฒนา มีผลก่อให้เกิดความต้องการในการจำกัดขนาดครอบครัวของประชาชนซึ่งเป็นเงื่อนไขให้ประชาชนทั้งในเมืองและชนบทยอมรับโครงการวางแผนครอบครัว

ผู้กระทำการเชิงนโยบาย ได้แก่ กลุ่มพันธมิตรไตรภาคีของชนชั้นนำซึ่งมาจากระบบราชการไทย, ภาคเอกชนและกลุ่มต่างประเทศโดยได้ใช้อุดมการณ์คุมกำเนิดสร้างความชอบธรรมในการผลักดันการนำนโยบายไปปฏิบัติจนประสบความสำเร็จ ดังนั้น เป้าหมายการวางแผนครอบครัวจึงสามารถบรรลุผลได้ดีที่สุดโดยพลังเชิงโครงสร้างและการผลักดันของผู้กระทำการดังกล่าว

ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์ (2546, หน้า 62) ได้ศึกษาพัฒนาการของนโยบายรัฐวิสาหกิจไทยตั้งแต่ยุคชาตินิยมจนถึงช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ รวมถึงการวิเคราะห์ผลกระทบ แนวโน้มและทางเลือกของการแปรรูปรัฐวิสาหกิจในปัจจุบัน ผลการศึกษาพบว่า พัฒนาการของนโยบายรัฐวิสาหกิจมีลักษณะคลี่คลายจากหน่ออ่อนของรัฐวิสาหกิจในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นนโยบายจัดตั้งและขยายรัฐวิสาหกิจในยุคชาตินิยม ต่อมาได้มีการปรับนโยบายเป็นการเปิดเสรี (Liberalization) ในยุคพัฒนาและในที่สุดได้มีการกำหนดนโยบายการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ (Corporatization)

ในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ พัฒนาการของนโยบายรัฐวิสาหกิจเกิดขึ้นจากปัจจัยเชิงโครงสร้างและผู้กระทำการคือ การสะสมทุนภายใต้โครงสร้างทุนหลักสามขา ระหว่างทุนข้ามชาติ ทุนรัฐและทุนเอกชนในประเทศ โครงสร้างอำนาจของกลุ่มชนชั้นนำทางการเมืองและบทบาทของผู้กระทำการทางเชิงนโยบายในแต่ละสมัย ได้แก่ ชนชั้นนำข้าราชการ กลุ่มเทคโนโลยีหรือกลุ่มนักวิชาการ องค์การตัวแทนของทุนข้ามชาติ กลุ่มแรงงานรัฐวิสาหกิจ ชนชั้นกลางและชนชั้นนายทุนไทย ส่วนการวิเคราะห์แนวโน้มของนโยบายจากการคลี่คลายทางประวัติศาสตร์คาดว่าจะการพัฒนาเป็นนโยบายแปรรูปรัฐวิสาหกิจให้เป็นของเอกชน (Privatization) ในอนาคตอันใกล้ ส่วนการศึกษาผลกระทบและทางเลือกนโยบายนั้น พบว่า การแปรรูปรัฐวิสาหกิจในรูปแบบต่าง ๆ จะส่งผลกระทบทั้งในเชิงบวกและลบแต่ผลกระทบที่ผ่านมาและแนวโน้มในอนาคตอันใกล้จะอยู่ในรูปของผลลัพธ์ของการมีผู้ได้-เสียเสมอ (Zero-Sum Game) โดยภาคธุรกิจเอกชนทั้งในและต่างประเทศจะเป็นผู้ได้รับประโยชน์ส่วนใหญ่ ในขณะที่ภาคประชาชนและ/หรือภาครัฐจะเป็นฝ่ายที่รับผลกระทบเชิงลบเป็นหลัก ดังนั้น จึงควรพิจารณาทางเลือกนโยบายการแปรรูปรัฐวิสาหกิจที่เสนอโดยกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม ได้แก่ ทางเลือกการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารรัฐวิสาหกิจตาม

แนวคิดทฤษฎีสวัสดิการ ทางเลือกการแปรรูปรัฐวิสาหกิจไปเป็นระบบสหกรณ์ของลัทธิสังคมนิยมยูโตเปีย ทางเลือกการแปรรูปให้เป็นของชุมชนตามแนวคิดชุมชน ดังนั้น การแปรรูปรัฐวิสาหกิจไทยในอนาคตควรอยู่ที่การปรับกระบวนการทัศน์เชิงนโยบายให้ยอมรับความหลากหลายของรูปแบบ การพัฒนารัฐวิสาหกิจเนื่องจากรัฐวิสาหกิจไทยมีความแตกต่างกันตามวัตถุประสงค์และบริบทของการจัดตั้ง ประเภทและชนิดขององค์กร ภารกิจและบทบาทที่มีต่อสังคมไทยรวมถึงพลวัตรของการต่อสู้เพื่อสร้างสรรค์ภายในองค์กรที่ผ่านมา

เชษฐา พวงหัตถ์ (2546, หน้า 62) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง Agency-Structure/ ผู้กระทำการ-โครงสร้าง: พัฒนาการของกรอบความคิดและการนำไปใช้ในการวิเคราะห์สังคม พบว่า นักทฤษฎีบางคนมองว่า Agency สามารถทำความเข้าใจได้ในลักษณะของรูปแบบที่หลากหลายขององค์กรหรือการรวมกลุ่มทางสังคม ในแง่ที่เราสามารถพูดได้ว่าชนชั้นทางสังคมหรือองค์กรต่าง ๆ กระทำการในรูปแบบต่าง ๆ ได้ในแง่ที่เป็นผู้กระทำการร่วม (Collective Actors) ดังนั้น คำว่า Agency จึงไม่สามารถถูกจำกัดว่าเป็นแค่เพียงเรื่องของปัจเจกบุคคลหรือปฏิสัมพันธ์กันแบบใกล้ชิดในบางกรณีและเพื่อเป้าหมายบางอย่างซึ่งสามารถพูดถึง Agency ในลักษณะของผู้กระทำการร่วมได้ อย่างไรก็ตามก็จำเป็นต้องอย่างยั้งที่จะต้องชี้ให้เห็นความหมายของคำว่า Agency ในแง่ของความสามารถของมนุษย์ที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นกับโลกทางสังคมได้

ในทำนองเดียวกัน ควรพิจารณาความหมายของคำว่า Structure ในแง่ของความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งเป็นตัวกำหนดบริบททางสังคมหรือสถานการณ์ที่มนุษย์กระทำการอยู่ภายในนั้นตามความหมายนี้ องค์กรทางสังคม, สถาบันและผลผลิตทางวัฒนธรรม เช่น ภาษา, ความรู้ ล้วนเป็นเรื่องของ Structure ทั้งสิ้น สิ่งเหล่านี้หมายถึง ลักษณะทางภาวะวิสัยของชีวิตทางสังคมในแง่ที่ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของชุดของระเบียบทางสังคมที่ดำรงอยู่ก่อนที่มนุษย์จะเกิดและยังคงดำรงอยู่ต่อไปหลังจากมนุษย์หมดสิ้นอายุขัยไปแล้วแต่แน่นอนว่าสิ่งเหล่านี้มีองค์ประกอบที่เป็นอัตวิสัยรวมอยู่ด้วย ในแง่ที่มนุษย์เป็นผู้ทำให้การกระทำอันเป็นกิจวัตรทางสังคมเกิดขึ้นภายใต้ระเบียบที่มีอยู่แล้วนั้น สิ่งเหล่านี้จึงเกี่ยวข้องกับแรงจูงใจและเหตุผลในการกระทำการของมนุษย์ แม้ว่า Activity (Agency) และ Structure มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันในลักษณะนี้ ความหมายพื้นฐานของ Structure ในที่นี้จะเน้นมิติในเชิงภาวะวิสัยอย่างเช่นสถานการณ์ทางสังคมและบริบทของพฤติกรรมดังนั้น Agency-Structure จึงให้ความสำคัญกับวิธีการที่มนุษย์เป็นผู้กำหนดชีวิตทางสังคมขึ้นมาขณะเดียวกันพวกเขาก็ได้รับอิทธิพลและถูกกำหนดโดยการจัดระเบียบทางสังคมที่มีอยู่เหล่านั้นด้วย

นันทนา นันทวโรภาส (2549, หน้า 108) ได้ศึกษากระบวนการ “การตลาดทางการเมือง” ของพรรคไทยรักไทยในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งสองครั้งที่ผ่านมาเมื่อปี พ.ศ. 2544 และปี พ.ศ. 2548

ที่ผ่านมา พบว่า ปัจจัยแห่งความสำเร็จของพรรคไทยรักไทยส่วนหนึ่งสามารถอธิบายได้ด้วยการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง ผ่านการดำเนินกลยุทธ์ทางการตลาดที่สร้างความแตกต่างจากพรรคการเมืองอื่น ๆ ทั้งรูปแบบ เนื้อหาและวิธีการในการนำเสนอต่อประชาชนซึ่งพรรคไทยรักไทยเป็นพรรคที่มีศักยภาพในการสื่อสารที่ดีเยี่ยม สามารถนำนโยบายที่เป็นนามธรรมมาสื่อสารกับชาวบ้านได้อย่างเป็นรูปธรรม ก่อให้เกิดการเข้าใจและเข้าถึงนโยบายที่ชัดเจนและที่เด่นชัดที่สุดคือ การสร้างภาพลักษณ์ตลอดวาระการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีพันตำรวจโททักษิณ ชินวัตรได้แสดงบทบาทของผู้นำที่เข้มแข็งและนำการเปลี่ยนแปลงมากมายมาสู่สังคมไทยซึ่งประชาชนก็รอคอยและคาดหวังกับการเปลี่ยนแปลงสู่ชีวิตที่ดีขึ้นซึ่งความโดดเด่นของหัวหน้าพรรคไทยรักไทย ถูกกำหนดจากบุคลิกส่วนตัวที่คิดเร็ว พุดเร็ว ทำเร็ว การแสดงออกถึงการตัดสินใจอย่างฉับไวในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในการบริหารประเทศประกอบกับการหนุนเสริมจากพรรคไทยรักไทยที่เน้นให้ผู้นำเป็นศูนย์กลาง เหล่าบรรดารัฐมนตรีต่าง ๆ จึงต้องลดบทบาทเพื่อมิให้มีความโดดเด่นขึ้นมาเทียบหัวหน้าพรรค

บุญศรี ยี่หะ (2546, หน้า 370) ได้ศึกษาการเมืองแบบประชานิยมกับปัญหาประชาธิปไตย พบว่า การเมืองแบบประชานิยมเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้เป็นผลเนื่องมาจากเงื่อนไขของบริบทเชิงโครงสร้างที่สังคมตกอยู่ในสภาวะวิกฤติทำให้นักการเมืองและพรรคการเมืองที่มีระดับของความเป็นสถาบันต่ำใช้กลยุทธ์ทางการเมืองที่สนองตอบต่อความต้องการของประชาชนที่กำลังตกอยู่ในสภาวะวิกฤติเพื่อแลกกับคะแนนนิยมและผลประโยชน์ทางการเมืองแต่ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเมืองในรูปแบบประชานิยมนี้ก็คือ การทำลายกระบวนการของระบอบประชาธิปไตยทั้งในด้านการแก้ปัญหาต่อการสร้างความเป็นสถาบันของพรรคการเมือง การยึดมั่นในตัวบุคคลมากกว่าระบบพรรคการเมือง และการทำให้การเมืองมุ่งเน้นในการแก้ไขประเด็นปัญหาระยะสั้นมากกว่าการคำนึงถึงนโยบายและผลประโยชน์ของสังคมในระยะยาว

บุญศรี ยี่หะ (2547, หน้า 245) ได้ศึกษานโยบายหาเสียงแนวประชานิยมกับอำนาจทางเศรษฐกิจ: การศึกษาเชิงเศรษฐกิจการเมืองเกี่ยวกับความสำเร็จในการเลือกตั้งของพรรคไทยรักไทย พบว่า ความสำเร็จในการเลือกตั้งของพรรคไทยรักไทยมาจากปฏิสัมพันธ์ที่สอดคล้องกันระหว่างบริบทเชิงโครงสร้างในขณะนั้นกับการดำเนินกลยุทธ์ทางการเมืองของพรรคไทยรักไทย กล่าวคือ การเลือกตั้งในครั้งนี้เกิดขึ้นภายใต้บริบทเชิงโครงสร้างที่สังคมไทยยังคงตกอยู่ในสภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 บริบทเชิงโครงสร้างเช่นนี้ทำให้พรรคไทยรักไทยเลือกดำเนินกลยุทธ์ทางการเมืองแบบประชานิยม (Populism) โดยใช้หลัก 3 ประสาน คือ

1. "ชูพันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร หัวหน้าพรรคเป็นจุดขาย" โดยเสนอตัวให้ประชาชนเห็นว่าเป็นเพียงผู้เดียวที่มีความเหมาะสมอย่างยิ่งในการเข้ามาแก้ไขวิกฤติทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น

เพราะเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จในการประกอบธุรกิจการสื่อสารโทรคมนาคมจนมีชื่อเสียงติดอันดับโลก

2. “ใช้นโยบายหาเสียงแนวประชานิยมสร้างจุดเด่น” ซึ่งให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งเห็นถึงความแตกต่างจากพรรคการเมืองอื่นว่า นโยบายของพรรคเท่านั้นที่สามารถแก้ไขวิกฤติทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นได้

3. “เน้นอดีต ส.ส. เป็นจุดเสริม” โดยพรรคเลือกอดีต ส.ส. ที่ย้ายมาจากพรรคการเมืองอื่นเป็นผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรค อดีต ส.ส. เหล่านี้ทำหน้าที่เผยแพร่ความรู้ ความสามารถของหัวหน้าพรรคและความโดดเด่นของนโยบายในพื้นที่เลือกตั้ง

ปัทมา อารังสิริภาคย์ (2547, หน้า 6) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทุน กับบทบาทรัฐในบริบทเศรษฐกิจการเมือง พบว่า ในระบบทุนนิยม รัฐจำเป็นต้องอำนวยความสะดวกให้แก่ทุน เพราะรัฐต้องพึ่งพิงทุนในการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ การผลิต การจ้างงาน ภาวะการณ์ การครองชีพและเสถียรภาพของระบบเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับทุนจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ หลังการตั้งพรรคใหม่ของทุนบรรษัทใหม่จวบจนปัจจุบัน ประเทศไทยได้ทุนผูกขาดด้านโทรคมนาคมซึ่งเป็นทุนใหม่เข้ามาเป็นคณะรัฐบาลหรือผู้บริหารรัฐ สถานการณ์ที่ตัวแสดงตัวหนึ่งในกลไกเดิมแสดงเจตนาารมณ์ที่ไม่ต้องการเป็นฝ่ายรับไม่ต้องการผ่านระบบตัวแทนอีกต่อไป แต่ต้องการเป็นฝ่ายรุกและมีอำนาจเหนือด้วยการเข้ามาแสดงบทบาททางการเมืองของตนเองได้โดยตรง การเมืองจึงเดินหน้าเข้ามาสู่กระบวนการแปลงรูป (Transformed and Reshaped) ให้เข้ากับการเคลื่อนไหวหรือแบบแผนการเปลี่ยนแปลงของทุน ดังนั้น การจัดรูปทางการเมืองจึงดำเนินไปในลักษณะการผูกขาดอย่างชัดเจน เปิดเผย โดยการควบคุมกลุ่มทุนอื่น ๆ พรรคการเมือง นักการเมือง นักธุรกิจ สมาคมธุรกิจต่าง ๆ (Political Monopoly/ Centralization) ในลักษณะการสร้างและสั่งสมเครือข่ายทางการเมือง เพื่อนำเข้ามาเป็นบริวารล้อมรอบ (Nucleus-Satellite)

การเมืองที่มีที่มาดังกล่าวส่งผลให้เกิดทุนบรรษัทในรูปของรัฐ (Corporate State) หรือการแปลงรัฐให้เป็นบรรษัท ระบบราชการถูกปรับให้เป็นกลไกของทุนบรรษัท (Polite Corporate) ผลที่ตามมาก็คือ บุคลากรของทุนบรรษัทถูกระดมมาครองตำแหน่งในสถาบันของรัฐอันเป็นการกลับหัวกลับหางรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างระบบราชการหรือข้าราชการสูงกับทุนในอดีต การเปลี่ยนแปลงของทุนภายใต้บริบทเศรษฐกิจการเมือง โดยเฉพาะการเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนผ่านทางการเมือง (Political Transform) นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างทุนกับรัฐ (Pattern in Relations between Corporatism and State) ดังนั้น แบบจำลองวงจรของระบบการเมืองจึงเปลี่ยนจากการทำรัฐประหารซึ่งเป็นวัฏจักรแบบเก่าในอดีตมาสู่การเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ

(Economic Crisis) หรือความไม่แน่นอนทางการเมือง (Political Uncertainty) ส่วนผู้นำรัฐที่อดีตกเคยมีแต่ทหารก็เปลี่ยนมาเป็นนักธุรกิจจากทุนบรรษัทแทน (Corporate Money and Power with Populist Interests) เช่นในปัจจุบัน

วินัย ผลเจริญ (2546, หน้า 22) ได้ศึกษาผลกระทบของนโยบายประชานิยมที่มีต่อเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองไทย พบว่า ประชานิยมในประเทศไทยนั้นมีที่มาและมีวิวัฒนาการเรื่อยมาโดยเริ่มจากการเคลื่อนไหวของขบวนการประชาชนมาจนถึงการที่รัฐบาลกำหนดนโยบายแบบเอาใจประชาชน เพื่อผลประโยชน์ในการได้รับเลือกตั้งและเมื่อได้รับการเลือกตั้งแล้วมีการดำเนินนโยบายต่อไปเพื่อรักษาฐานอำนาจไว้ โดยสามารถทำให้ทั้งกลุ่มทุนที่สนับสนุนรัฐบาลและประชาชนทั่วไปพึงพอใจ คือ ประชาชนได้มีโอกาสเข้าถึงแหล่งทุนแหล่งสินเชื่อแต่การเข้าถึงแหล่งทุนนั้นเป็นการเข้าไปแบบเสียเปรียบเพราะโดยทั่วไปทุนหรือธุรกิจย่อมมีความเชี่ยวชาญในการบริหารจัดการเพื่อการเกิดกำไรได้มากกว่าประชาชน ประชาชนจึงตกเป็นเครื่องมือของทุนนิยมและบริโภคนิยมกลายเป็น “ทุนติดลบ” มีหนี้สินมากมายซึ่งทำให้ต้องขึ้นต่อการอุปถัมภ์ของรัฐบาลต่อไป

ความจริงแล้ว ปัญหาเหล่านี้มีความเชื่อมโยงกันหลายด้าน สภาพโลกาภิวัตน์ทำให้ทุนสามารถเคลื่อนย้ายได้อย่างเสรี ประกอบกับการเปิดประเทศอย่างกว้างขวางอันเป็นผลมาจากเงื่อนไขระดับระหว่างประเทศที่เกิดจากองค์การระหว่างประเทศ อาทิ ธนาคารโลก องค์การการค้าโลกและกองทุนการเงินระหว่างประเทศและที่เกิดจากเงื่อนไขความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต่าง ๆ ตลอดจนถึงโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบไม่เสมอภาคที่เป็นสิ่งสืบเนื่องติดต่อกันมาอย่างยาวนาน สภาพวิกฤติทางเศรษฐกิจที่ทำให้กลุ่มทุนบางกลุ่มมีอำนาจขึ้นมาแทนกลุ่มที่เคยมีอำนาจอยู่ก่อน อีกทั้งการปฏิรูปการเมืองด้วยการได้มาซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่เอื้อต่อการเกิดพรรคการเมืองขนาดใหญ่ ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้เกื้อกูลให้กลุ่มนักธุรกิจได้ก้าวขึ้นมากุมอำนาจในระบบการเมืองไทยปัจจุบัน

สมชาย ภคภาสนวิวัฒน์ (2547, หน้า 137) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างของเศรษฐกิจและสังคมไทย พบว่า การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสังคมไทยนับตั้งแต่ทศวรรษ 1960 เป็นต้นมา ได้ส่งผลต่อการปรับตัวในเชิงโครงสร้างของการเมืองไทยในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นระบบการเมือง วัฒนธรรมทางการเมือง ระบบพรรคและกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมือง ตลอดจนคุณสมบัติของความเป็นผู้นำทางการเมือง การเปลี่ยนแปลงของสังคมและเศรษฐกิจไทยซึ่งกำลังมีการปรับโครงสร้างขนานใหญ่จากสังคมชนบทสู่สังคมเมือง จากสังคมที่พึ่งพาเกษตรมาสู่สังคมที่พึ่งพาอุตสาหกรรมและบริการเป็นสังคมที่เกิดการขยายตัวทางธุรกิจและขยายตัวทางผลประโยชน์เป็นสังคมที่มีเชื้อสายความขัดแย้งในส่วนของ การขาดดุลยภาพแห่งการพัฒนา

สังคมและเศรษฐกิจไทยจึงเป็นสังคมที่ต้องการความเป็นผู้นำทางการเมืองที่จะแก้ไข ปัญหาแห่งความขัดแย้ง สามารถที่จะนำพาประเทศไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองในโลกซึ่งการแข่งขัน ทวีความรุนแรง ประสิทธิภาพในการบริหารส่วนหนึ่งนั้นขึ้นอยู่กับการณ์วิสัยทัศน์ของผู้นำเพราะโลก แห่งการเปลี่ยนแปลงเป็นโลกที่มีปัญหาการคอร์รัปชัน เป็นโลกที่มีการแย่งชิงเป็นโลกที่เต็มไปด้วย ผลประโยชน์ ดังนั้น การเมืองจึงมีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาความเป็นผู้นำในการที่จะแก้ไข ปัญหาความเสื่อมโทรมดังกล่าว

สุพจน์ บุญวิเศษ (2547, หน้า 336) ได้ศึกษาการเมืองการปกครองไทยในบริบทโลกาภิวัตน์ พบว่า ในปัจจุบันกระแสโลกาภิวัตน์ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในโลกและสังคมในทุกมิติทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ เทคโนโลยี สิ่งแวดล้อมและสังคมวัฒนธรรม ตามความหมายแล้ว โลกาภิวัตน์คือ สภาวะระดับโลกของกิจกรรมใด ๆ ที่มีผลกระทบไปยังพฤติกรรมมนุษย์และระบบระหว่างประเทศซึ่งเหตุ แห่งโลกาภิวัตน์จะประกอบไปด้วยปัจจัย 4 ด้านคือ การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีไปสู่ความทันสมัย และมีประสิทธิภาพ การขยายตัวของเศรษฐกิจที่เคยเป็นระดับท้องถิ่นและระดับรัฐให้กลายเป็นระดับโลก การเมืองที่ขยายตัวเป็นระดับโลกและความคิดที่ถูกแพร่กระจายไปทั่วโลก

การเมืองการปกครองของไทยพบว่า กระแสโลกาภิวัตน์ มุ่งเน้นคุณค่าใหม่ในเรื่องของ ธรรมชาติมาภิบาล สิทธิมนุษยชนและการปรับระบบการเมืองสู่ประชาธิปไตย ในขณะที่การเมืองของไทย มีจุดอ่อนและประสบกับปัญหาต่าง ๆ จึงเกิดสภาวะที่เรียกว่า ระบบคุณค่าใหม่ภายใต้พฤติกรรมทางการเมืองแบบเก่าซึ่งมีความล้มเหลวในทางลบมากขึ้น เมื่อผนวกกับความไม่พร้อมทางด้านระบบ โครงสร้างภายใน รวมทั้งการปรับเปลี่ยนศักยภาพและวิสัยทัศน์ของบุคคลากรทั้งที่อยู่ในภาครัฐ เอกชน และประชาสังคมแล้ว ทำให้ไทยตกอยู่ในฐานะลำบาก (ภูมิคุ้มกันโลกาภิวัตน์บกพร่อง) นอกจากนั้น ประเทศไทยก็ยังมีโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจที่แตกต่างจากประเทศตะวันตกที่เป็น Globalizer(s) ทำให้ประเทศไทยเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์ โดยที่ยังไม่มีโครงสร้างทางการเมืองและ เศรษฐกิจที่สอดคล้องและมีกลยุทธ์ทางการเมืองในการรับมือกับกระแสดังกล่าวจึงเกิดปัญหาใน การตอบรับและปรับตัวซึ่งนักวิชาการหลายท่านได้ให้ข้อเสนอแนะในการปรับตัวของการเมืองไทยให้ สอดคล้องกับโลกาภิวัตน์ไว้ดังนี้ ประเทศไทยต้องเน้นอัตราการเติบโตที่ต่ำลงและกลับไปให้ ความสำคัญกับภาคเกษตรกรรม ควรมีการปฏิรูปสังคมให้เข้มแข็ง การยึดหลักสิทธิมนุษยชน ดำเนิน มาตรการด้านประชาธิปไตยเน้นความร่วมมือระหว่างภาคเอกชนและประชาชนเป็นภาคีการพัฒนา การให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยตรงโดยไม่ผ่านการเมืองการปกครองในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่า การเมืองการปกครองไทยได้เดินมาในแนวทางที่ถูกต้องแล้วไม่ว่าจะเป็นแนวคิดในเรื่อง เศรษฐกิจพึ่งตนเอง ชุมชนเข้มแข็งประชาธิปไตยโดยตรง เน้นการกระจายอำนาจและการปกครอง

ส่วนท้องถิ่นซึ่งการดำเนินการตามทิศทางนี้จะสำเร็จมากน้อยเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับความตั้งใจจริงของชนชั้นปกครองตลอดจนความร่วมมือของประชาชนในชาติ องค์กรเอกชนและประชาสังคมทุกส่วนที่จะผนึกกำลังร่วมกันก้าวต่อไป

อนุสรณ์ ลิ้มมณี (2542, หน้า 106) ได้การอธิบายความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล (Causal Model) ของการเกิดปรากฏการณ์ทางการเมืองพบว่า โครงสร้างทางสังคมและผู้กระทำการต่างก็มีอิทธิพลต่อกันและกันหรือเชื่อมโยงกันอยู่เนื่องจาก ตัวแบบเชิงเหตุและผลตามแนววิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและผู้กระทำการตั้งอยู่บนความเชื่อของปรัชญาแนวสังคมนิยมที่ให้ความสำคัญกับการพรรณนา (Description) ให้เห็นโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล (Causal Explanation) อย่างรอบด้าน โดยตอบคำถามว่าทำไมเหตุการณ์หนึ่งเกิดขึ้นมีอะไรเป็นสาเหตุที่เกี่ยวข้องและเหตุดังกล่าวนำไปสู่ผลได้อย่างไรอีกด้วยเพราะฉะนั้น การอธิบายที่มีเหตุผลตามแนวคิดนี้ จำเป็นต้องอาศัยทฤษฎีที่สามารถจะให้คำตอบครบทั้ง 3 ประเด็นได้อย่างน่าเชื่อถือและมีหลักฐานรองรับ

อนุสรณ์ อุณโณ (2548, หน้า 89) ได้ศึกษานโยบายประชานิยมรัฐบาลพรรคไทยรักไทยพบว่า แนวคิดและแนวทางประชานิยมที่กำลังได้รับความนิยมในสังคมการเมืองไทยเพราะขณะที่พรรคไทยรักไทยไม่ได้เสนอนโยบายใหม่ในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งในครั้งนี้ (6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548) พรรคการเมืองอื่น ๆ ต่างพากันเสนอนโยบายในทิศทางที่สอดคล้องกับนโยบายประชานิยมของพรรคไทยรักไทยไม่มากนักน้อย ไม่ว่าจะเป็นการให้การศึกษาฟรี 12 ปีหรือจนกระทั่งจบปริญญาตรี การให้การรักษาพยาบาลฟรี การปลดหนี้ การให้เงินช่วยเหลือคนชราเป็นประจำทุกเดือน ฯลฯ เพราะเห็นว่าเป็นนโยบายที่ “ขาย” ได้โดยเฉพาะกับคนยากจน ฉะนั้น ไม่ว่าจะเป็นพรรคการเมืองใดได้รับคะแนนเสียงสูงสุดหรือเป็นแกนนำหลักในการจัดตั้งรัฐบาลพรรคเดียวหรือหลายพรรคประชานิยมก็ยังคงเป็นนโยบายหลักของรัฐบาลชุดใหม่ รวมทั้งมีแนวโน้มที่จะขยายตัวมากยิ่งขึ้น

เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา (2548, หน้า 16) ได้ศึกษาการเมืองหลังการเลือกตั้งปี 2548: เผด็จการประชานิยมหรือประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม พบว่า จากลักษณะของประชานิยมและเผด็จการที่มีอยู่ในรัฐบาลพรรคไทยรักไทยนี้จะเห็นได้ว่าพรรคไทยรักไทยได้ใช้กลยุทธ์ประชานิยมโดยการสนองความต้องการทางวัตถุเพื่อดึงดูดเสียงของประชาชนเพื่อให้ได้มาซึ่งเสียงสนับสนุนจากการเลือกตั้งและเมื่อขึ้นมามีอำนาจแล้วก็จะใช้นโยบายประชานิยมผสมกับการตลาดทางการเมืองซึ่งพรรคไทยรักไทยมีความชำนาญเพื่อขยายแรงสนับสนุนของปวงชนต่อไปและเมื่ออำนาจของพรรคแข็งแกร่งและมีความชอบธรรมมากพอจากแรงสนับสนุนของคนในระดับรากหญ้าที่พอใจในนโยบายประชานิยม พรรคก็จะใช้อำนาจทางการเมืองในลักษณะของเผด็จการในการปกครองประเทศ

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า จากการที่พรรคไทยรักไทยสามารถผสมผสานเชื่อมโยงระหว่างการสร้างวินัยทางสังคมจากข้างบน (หรือจากแกนนำพรรค) เข้ากับการระดมแรงสนับสนุนแบบประชานิยมจากชนชั้นล่างหรือจากคนในระดับรากหญ้า รัฐบาลพรรคไทยรักไทยได้ทำการเคลื่อนชุมชนทางการเมืองไทยให้เข้าไปสู่เผด็จการประชานิยม ใน 4 ปีที่ผ่านมาภายใต้รัฐบาลไทยรักไทย ประชาธิปไตยในประเทศไทยถดถอยมากกว่าที่จะรับการทำให้แข็งแกร่งโดยผ่านการสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม อำนาจทางการเมืองได้ถูกรวมศูนย์เข้าสู่พรรคไทยรักไทยและแกนนำของพรรคในลักษณะที่เป็นเผด็จการประชานิยม

Chase-Dunn and Robinson (1997) ได้เสนอแนวคิดเชิงโครงสร้างในการอธิบายการดำรงอยู่ ความเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลงของระบบทุนนิยมโลก โดยชี้ให้เห็นถึงแบบแผนด้านโครงสร้างของระบบโลก (Structural Schema) ว่าประกอบด้วยตัวคงที่ด้านโครงสร้าง (Structural Contents) ตัวผันแปรด้านโครงสร้าง (Structural Variables) และตัวผันแปรด้านแนวโน้ม (Trend Variables)

ในขณะที่การแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศศูนย์กลางกับประเทศรอบนอก ระบบรัฐและการผลิตสินค้าแบบทุนนิยมเป็นตัวคงที่ด้านโครงสร้างที่ทำให้ระบบทุนนิยมโลกดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ตัวผันแปรด้านแนวโน้มคือ การควบคุมของประเทศเหนือดินแดนรอบนอกจากการกระจายอำนาจระหว่างรัฐศูนย์กลางและความผันผวนในการผลิตแบบทุนนิยมรวมทั้งตัวผันแปรทางด้านแนวโน้มด้านการสะสมทุน จำนวนรัฐและการขยายตัวของโลกทุนนิยมจะเป็นพลังผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบโลก

Hay (1995, p. 201) ได้ศึกษาสภาพความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างกับการกระทำหรือระหว่างองค์รวมกับปัจเจกบุคคลในทัศนะสังคมนิยมเชิงวิพากษ์และความสัมพันธ์เชิงกลยุทธ์ พบว่า

1. การกระทำของมนุษย์ทุกด้านเกิดขึ้นภายในโครงสร้างทางสังคมและมีความหมายเข้าใจได้เมื่อมีการนำเอาการกระทำนั้นมาเชื่อมโยงกับสถานการณ์ด้านโครงสร้างต่าง ๆ ที่ฝังลึกและดำรงอยู่นานแล้ว

2. สภาพต่าง ๆ ดังกล่าวทั้งวางกรอบและเปิดโอกาสในการแสดงพฤติกรรมให้แก่ผู้กระทำที่อาศัยอยู่ภายในโครงสร้างนั้น (ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคน) โดยการกำหนดขอบเขตพฤติกรรมที่น่าจะกระทำได้และผลที่ตามมาโดยตรงจากการกระทำเหล่านั้น

3. สิ่งใดจะเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างหรือไม่ ขึ้นอยู่กับมุมมองของผู้พิจารณา การกระทำบางกลุ่มอาจจะแสดงให้เห็นโครงสร้างอย่างหนึ่งอย่างใด หากพิจารณาจากทัศนะของปัจเจกบุคคลซึ่งไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของคนกลุ่มนั้น

4. โครงสร้างไม่ได้กำหนดผลที่ตามมาโดยตรงแต่จะกำหนดขอบเขตทางเลือกและกลยุทธ์ในการแสดงพฤติกรรมเท่านั้น ด้วยเหตุที่ผู้กระทำการทั้งหลายรู้จักเพียงโครงสร้างเพียงบางส่วน เขาจึงสามารถเลือกใช้กลยุทธ์ในการกระทำดังกล่าวได้เพียงบางด้านเท่านั้น

5. ควรจะถือว่า สภาพแวดล้อมในการแสดงพฤติกรรมเป็นโครงสร้างระดับต่าง ๆ ที่มีการจัดลำดับความสำคัญเชื่อมโยงกันอยู่ โดยโครงสร้างเหล่านี้จะมีปฏิสัมพันธ์กับเงื่อนไขทางสังคมอย่างซับซ้อนและจะกำหนดขอบเขตในการแสดงพฤติกรรมของผู้คนในสังคม

6. สภาพของกรอบจำกัดและขอบเขตของโอกาสในการแสดงพฤติกรรมซึ่งเกิดจากสภาพด้านโครงสร้างมีอยู่ 2 ด้าน ประการแรก คือ ด้านกายภาพ อันได้แก่ ลักษณะด้านเวลาและสถานที่ของสภาพแวดล้อมในการแสดงพฤติกรรม ประการที่สองได้แก่ ด้านสังคม ในความหมายอย่างกว้างก็คือ ผลของสิ่งที่เกิดขึ้นตามมาทั้งหมดโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจจากการกระทำหรือไม่กระทำที่เกิดขึ้นภายในบริบทด้านโครงสร้างก่อนหน้านั้น

7. กรอบจำกัดของพฤติกรรมเหล่านี้ อาจจะถือได้ว่าเป็นทรัพยากรและยังส่อไปในทางที่เป็นโอกาสในการแสดงพฤติกรรมได้อีกด้วย การกระทำในแง่ที่เป็นกลยุธินั้น เป็นการตอบโต้ของผู้กระทำการที่มีต่อสภาพบริบทด้านโครงสร้างซึ่งเขาอาศัยอยู่ การกระทำดังกล่าวทำไปโดยเจตนา และรู้สำนึกแต่ก็อยู่ภายใต้โครงสร้างที่แฝงลึกอยู่ในสังคม อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าการกระทำเช่นนี้จะเกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมด้านโครงสร้างแต่ก็ยังสามารถเปลี่ยนรูปโครงสร้างเหล่านั้นได้อย่างน้อยบางส่วน ทั้งนี้ผลกระทบของการกระทำที่มีต่อโครงสร้างเช่นนี้อาจเกิดขึ้นโดยจงใจหรือไม่ก็ได้

Levi-Strauss (n.d.) ได้ศึกษาการวิเคราะห์วัฒนธรรมในเชิงโครงสร้าง พบว่า พฤติกรรมและความคิดด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ในสังคมถูกกำหนดโดยกฎเกณฑ์ (Rules) หรือระบบกฎเกณฑ์ (System of Rules) อันเป็นโครงสร้างส่วนลึกซึ่งผู้คนในสังคมยึดถือร่วมกัน กฎเกณฑ์หรือโครงสร้างดังกล่าวคอยทำหน้าที่วางกรอบรูปแบบและทิศทางของปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ทางสังคมให้ผู้คน ความสัมพันธ์ทางสังคมที่มองเห็นได้ก็ดีและวัฒนธรรมที่ดีจึงขึ้นอยู่กับโครงสร้างเบื้องล่างดังกล่าว

Skocpol (1979) ได้นำเสนอมุมมองด้านโครงสร้าง (Structural Perspective) อธิบายสาเหตุและผลที่ตามมาของการปฏิวัติในประเทศฝรั่งเศส (ค.ศ.178-ค.ศ.1800) รัสเซีย (ค.ศ.1917-ค.ศ.1921) และจีน (ค.ศ.191-ค.ศ.1949) โดยชี้ให้เห็นว่า การปฏิวัติในทั้งสามประเทศเกิดจากวิกฤติการณ์ที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างแรงผลักดันโครงสร้างความสัมพันธ์ข้ามชาติกับเงื่อนไขด้านโครงสร้างภายในประเทศ ซึ่งทำให้กลไกการปกครองของรัฐบาลกลางในระบอบเก่าอ่อนแอลงนำไปสู่การก่อกบฏโดยชนชั้นล่างอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการก่อกบฏของชาวนาและเปิดทางให้มีการปลุกระดม

มวลงนโดยผู้นำทางกรเมืองซึ่งมุ่งหวังที่จะรวบอำนาจรัฐไว้ในมือ ผลที่ตามมาจากการปฏิวัติทั้งสามกรณีก็คือ การเกิดรัฐที่ดึงมวลงนเข้ามาเป็นพรรคพวกมีระบบราชการที่ใหญ่โตและรวบอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง รวมทั้งมีศักยภาพที่จะกลายเป็นมหาอำนาจระดับโลก

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University